

Sandsbro

Landskapshistorisk analys

Sandsbro

Gårdsby sn, Småland

Landskapshistorisk analys

av

Pär Connelid & Britta Wennstedt Edvinger

2004

JÄMTARKEOLOGI 12

Skrifter utgivna av Arkeologikum AB

JÄMTARKEOLOGI 12

Skrifter utgivna av Arkeologikum i Skandinavien AB
www.arkeologikum.se

Sandsbro, Gårdsby sn, Småland: landskapshistorisk analys
Pär Connelid & Britta Wennstedt Edvinger

© år 2004, Arkeologikum AB, Brunflo, Vägverket Region Sydöst, Jönköping, och länsstyrelsen i Kronobergs län, Växjö.

Kartutsnitt ur allmänna kartor © lantmäteriverket, Gävle. Medgivande M2003/6100.

Omslagsbilden är ett utsnitt ur en geometrisk avmätning inom Gårdsby sn år 1726 (Gårdsby sn akt F 21-4:2).

ISSN 1650-7460
ISBN 91-89640-11-X

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	vi
Sandsbro i Gårdsby sn – bakgrund till en landskaps- historisk analys.....	1
Utgångspunkter för slutundersökningen.....	2
Tidigare undersökningar.....	2
Utredningsresultat år 1993.....	2
Förundersökningsresultat år 2002.....	2
Anläggningar.....	4
Fynd.....	4
Miljö.....	4
Forskningsläge.....	5
Slutsatser.....	5
Slutundersökning år 2003.....	6
Syfte och målsättning.....	6
Metoder.....	7
Analys av historiska kartor.....	7
Fältkontroll.....	7
Material.....	7
Landskapshistoria kring Sandsbro.....	8
Inledning.....	8
De äldre lantmäterikartorna och odlingslandskapet i Gårdsby sn.....	9
Ekesås.....	10
Från världslig huvudgård till prästgård.....	14
Tofta.....	15
Sandsbro-området.....	21
Avslutande diskussion.....	25
Fältkontroll av undersökningsområdet.....	27
Konklusion.....	28
Referenser.....	31
Bilagor.....	33
1. Administrativa uppgifter	
2. Foto	
3. Uppgifter för FMIS	

Sammanfattning

Vägverket Region Sydöst planerar att bygga en cirkulationsplats i Sandsbro, korsningen Lenhovdavägen – Rottnevägen omedelbart norr om Växjö i Småland. Vid arkeologiska utredningar och förundersökningar i det aktuella området har Smålands museum bl.a. kunnat konstatera att torp med 1700-talsbelägg funnits i området.

Den slutundersökning av området som redovisas i föreliggande rapport gjordes inte med konventionella arkeologiska metoder, utan i form av en landskapshistorisk analys med storskaliga, historiska kartor som underlag, kompletterad med fältinventering av undersökningsområdet.

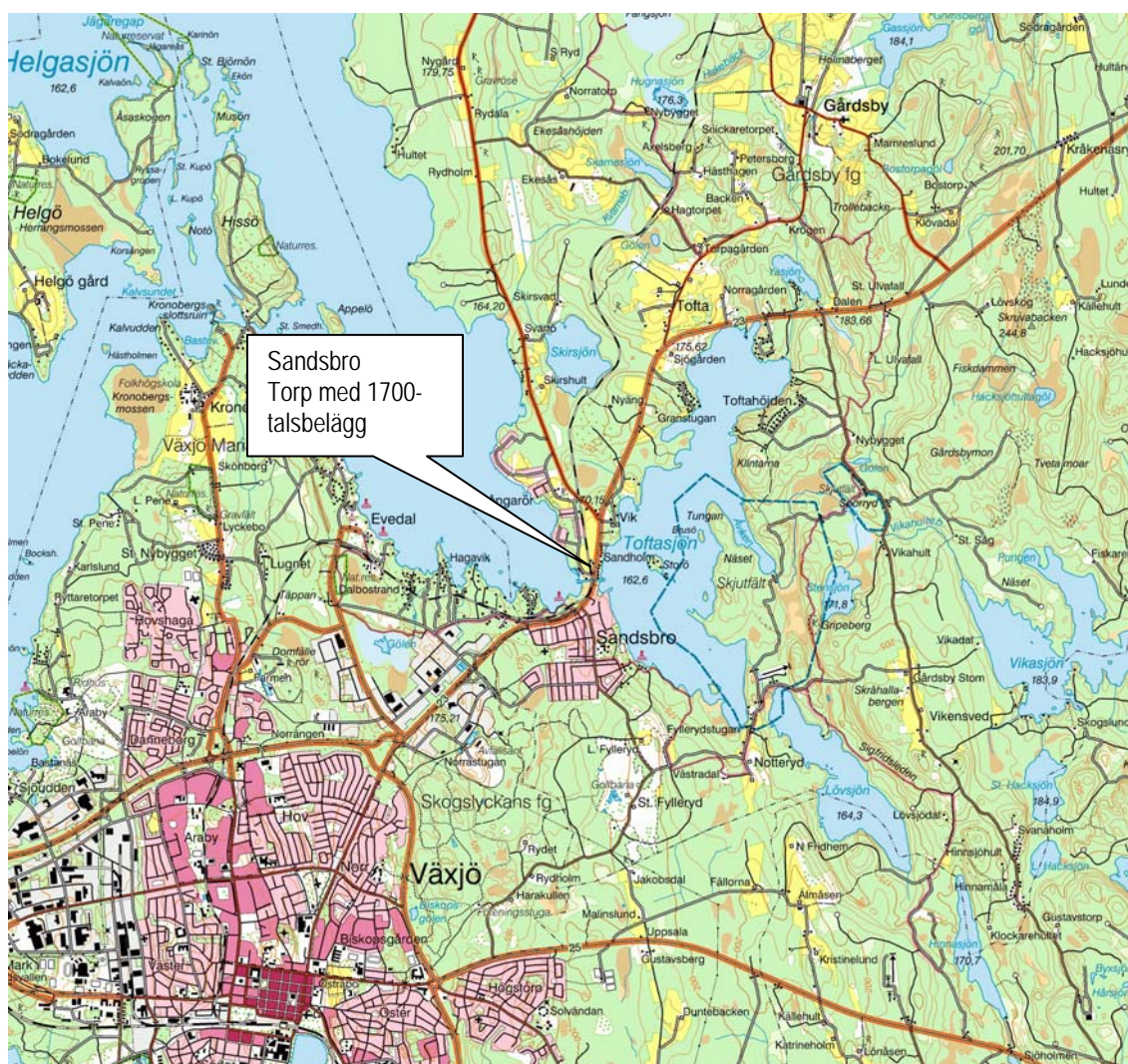
Den landskapshistoriska studien baserades på de delvis mycket innehållsrika kartorna över Tofta och Ekesås. Analysen visade att odlingslandskapets utveckling i området varit dynamisk, med bl.a. en huvudgård Ekesås redan under 1300-talet samt relativt sena omlokaliseringar av bebyggelse i Tofta by. Namnuppgifter i kartorna indikerar övergiven bebyggelse på ett par platser på näset. Förekomsten av bandparcellerad åkermark i Tofta by kan tolkas som att området varit föremål för tidig markindelning, eventuellt redan under yngre järnålder.

Analysen kunde bl.a. redovisa den landskapshistoriska bakgrunden för två torp i Sandsbro. Etableringen av torpen avslöjas inte av de historiska kartorna. Torpen redovisas första gången på en karta från 1726 men har sannolikt en äldre historia. Förmodligen fanns de redan i slutet av 1600-talet. Mot bakgrund av näsets karaktär, med bl.a. landsvägen och den speciella miljön, samt förekomsten av huvudgårdar i området (t.ex. Ekesås) skulle torpen i princip kunna ha ett medeltida ursprung.

Torpens ursprungliga läge har kunnat fastställas med viss noggrannhet. De var belägna väster respektive söder om slutundersökningsområdet och av dem finns inga lämningar kvar idag, eftersom området varit föremål för långvarig plöjning respektive anläggning av väg och järnväg. Den enda kvarvarande ytan tillhörig något av torpen är den nu skogbeväxta f.d. ängsmark som redovisas på 1726 års karta, i undersökningsområdets södra del.

Sandsbro i Gårdsby sn – bakgrund till en landskaps-historisk analys

Vägverket Region Sydöst planerar en cirkulationsplats i Sandsbro norr om Växjö i Småland (figur 1), och länsstyrelsen har beslutat om arkeologisk slutundersökning av två delområden inom den berörda fastigheten, Tofta 8:1. Arkeologcentrum har utfört slutundersökningarna. I denna rapport redovisar vi undersökningen av det södra delområdet med uppgifter om torp med 1700-talsbelägg. Vi genomförde undersökningen i form av en landskapshistorisk analys baserad på historiska kartor. Den arkeologiska undersökningen av det norra delområdet är tidigare rapporterad (Wennstedt Edvinger 2003).

Figur 1. Undersökningsområdet belägenhet i Sandsbro, Gårdsby sn, Småland. Underlag: digital terrängkarta (förminskad till 25% av originalutgåvans skala 1:50 000).

Utgångspunkter för slutundersökningen

Tidigare undersökningar

Utredningsresultat år 1993

Länstyreliens beslut om slutundersökning byggde på arkeologiska utredningar under tidigt 1990-tal (Högrell 1993, Vogel 1993) och en arkeologisk förundersökning år 2002 (Pettersen & von der Luft 2003), samtliga utförda av Smålands museum. Anledningen till utredningen 1993 inom fastigheten Tofta 8:1 var redan då en planerad ny sträckning av väg 23. Under utredningen gjordes inga särskilda fältinsatser inom arbetsområdet för vår slutundersökning (figur 2). En översiktlig, genomgång av historiska kartor berörde emellertid området (Högrell 1993:3). Man kunde då bl.a. konstatera att torpet Sandsbro under Tofta by redovisades inom Ekesås ängsmark, på en karta till en ägoavmätning över Ekesås ägor år 1734.

Figur 2. Undersökningsområdets belägenhet. Sandsbro, Gårdsby sn, Småland. Underlag: skikt ur digital fastighetskarta 5E 2i Sandsbro, skala 1:10 000.

Förundersökningsresultat år 2002

En förundersökning genomfördes år 2002, varvid man gjorde följande iakttagelser.

Ett trädbevuxet område söder om den avhyста tomten i undersökningsområdets södra del visade sig vara mindre påverkat av sentida odling och ingrepp än den brukade åkermarken. Området har troligen aldrig brukats med moderna jordbruksmaskiner, vilket har gett en grundare ploggång och mindre inslag av gödsel. Marken bestod här av finkornig sand som vid förundersökningstillfället var torr och lättflyktig. Platsen var trädbevuxen och intill banvallen fanns spår efter en ytlig täkt. De största skadorna inom undersökningsområdet kunde konstateras direkt söder om skogsdungen, där ingrepp för vägar, ledningar, järnvägen och kanalen hade utplånat alla äldre lämningar. (Pettersson & von der Luft 2003:8.)

Man fördjupade undersökningen genom att sökschakta med maskin och gräva meterrutor för hand. Inom slutundersökningsområdet grävde man fyra meterrutor i tre lager och fyra maskingrävda schakt (tabell 1).

Tabell 1. Grävda schakt och meterrutor vid FU år 2002 samt anläggningar och fynd inom angivna ytor (Pettersson & von der Luft 2003:8ff.).

schakt/ ruta nr	beskr FU 2003 bilaga 1 & 2	yta enl FU, djup	anl .nr FU	FU tolkning	fynd vid FU 2003:11 och bilaga 5
R848	”Grästorv (0,05 dj), ljusgrå, lätt humös sandig silt, matjord. Blandat förhistoriskt och efterreformatoriskt fynd- material.”	1m ² , 0,3 m (fynd- förande lager, ytterligare två fyndlösa lager grävdes under FU)	inga		50060, 50061, 50062, 50063, 50065, 50066, 50067, 50068
R850	”Grästorv (0,05 dj), ljus- grå, lätt humös sandig silt, matjord. Blandat förhistoriskt och efter- reformatoriskt fynd- material.”	1m ² , 0,3 m (fynd- förande lager, ytterligare två fyndlösa lager grävdes under FU)	inga		50087, 50088, 50089, 50090, 50091, 50092
R852	”Grästorv (0,05 dj), ljusgrå, lätt humös sandig silt, matjord. Blandat förhistoriskt och efterreformatoriskt fynd- material.”	1m ² , 0,31 m (fyndförande lager, ytterligare två fyndlösa lager grävdes under FU)	inga		50022, 50036, 50038, 50040, 50044, 50047, 50048, 50116, 50117, 50121
R854 (856?)	”Grästorv (0,05 dj), ljus- grå, lätt humös sandig silt, matjord. Fynd av glas och yngre rödgods.”	1m ² , 0,32 m (fyndförande lager, ytterligare två fyndlösa lager grävdes under FU)	inga		50007, 50009, 50011, 50052
S2157	”Gulbeige sandig silt. Ploggång intill 0,4, botten 0,1 under ploggång.”	7,9 m ² , 0,5 m?	A2168	nedgrävning	i schakt: 50026, 50028, 50059, 50071, 50072 i A2168: 50016, 50032, 50034, 50045, 50114 (50014?), 50115 (50015?)
S2161	”Gulbeige sandig silt. Ploggång intill 0,4, botten 0,1 under ploggång. Närmast V- formad.”	20,9 m ² , 0,5 m?	A2181 A2196	nedgrävning stenanhop- ning	i schakt: 50049, 50050, 50041, 50058, 50073 i A2181: 50018, 50020, 50024, 50046 i A2196: ej undersökt
S50109	”Bärlager för väg intill 1,5 dj. Böjd form.”	20,2 m ² , 1,5 m?	inga		inga fynd
S om uo					
S50108	”Omgrävt och uppfyllt intill 1,5 dj.”	25,7 m ² , 1,5m?	inga påträffade		inga fynd

Anläggningar

I två av schakten fann man en nedgrävning respektive en nedgrävning och en stenanhopning. Stenanhopningen uppgavs kunna vara en del av en stensträng eller syll till en husgrund (Pettersson & von der Luft 2003, bilaga 3). Man har dock inte fastställt anläggningens art. I meterrutorna påträffade man inga anläggningar. (Pettersson & von der Luft 2003:8ff.)

Fynd

Vid sökschaktningen påträffade man fynd i två av fyra schakt. I schaktet S2161 fann man en järnspik, två kritpipor och ett keramikkärl, och i schaktet S2157 fann man flintgods och ett 2 öres kopparmynt präglat under Oskar I:s regeringstid.

Vid grävningen av meterrutorna påträffade man fynd endast i det översta lagret, som omfattade grästorven och matjordslagret (0,3 – 0,32 m dj). Under matjorden framkom inga fynd. Fynden i meterrutornas torv- och matjordslager utgjordes av flask- och fönsterglas, kärlfragment av flintgods och keramik (B:II4), två kritpipor, ett obränt och fyra brända ben, järnspik och -skruv, sintrat avfall ("slagg"), tegel och en järnsölja.

Fynden i anläggningarna utgjordes av en röd kritpipa, keramik (bl.a. B:II4), järnföremål, glasbägare, fönsterglas, tegel och ett bränt ben (Pettersson & von der Luft 2003: 10f.).

Miljö

Undersökningsområdet är beläget mellan Helgasjön och Toftasjön i Gårdsby sn i Småland. Socknen utgör en del av Växjö kn, Kronobergs län, och undersökningsområdet ligger i Växjös norra utkant.

Regionen tillhör den boreonemorala zonen och ingår i *sydöstra Smålands skog- och sjörika slättområden* (NR 1984:116). Dessa präglas av sitt läge ovanför högsta kustlinjen men under 200-meterslinjen över havet.

Berggrunden utgörs av granit och porfyr, och det lösa jordtäcket av morän med svag podsolering. Den svaga podsoleringen hänger i hög grad samman med de stora arealerna fossil åkermark i dagens skogsmark (Angelstam 1997:158). Hällmark och sedimentmark är ovanliga. Inom regionen finns omfattande torvmarksområden och vegetationen domineras av barrblandskogar. Topografin är flack. (NR 1984:116ff.)

Undersökningsområdet är ungefär 0,35 hektar stort (figur 2). Det avgränsas i väster av en banvall, i norr av en avhyst tomt, i öster av den gamla landsvägens sträckning och av nuvarande Lenhovdäsvägen, och i söder av en mindre väg. Området har en flack topografi och ligger på 165 m.ö.h. Jordarten är övervägande sandig morän, i undersökningsområdets norra del blockfattig och i den södra delen normalblockig.

Åkrarna väster respektive norr om undersökningsområdet är djupplöjda och i bruk respektive i bruk fram till senare delen av 1990-talet. Undersökningsområdet utgörs också huvudsakligen av f.d. åkermark, delvis i bruk ännu vid ekonomiska kartans utgivning år 1950.

Riksantikvarieämbetets (RAÄ) fornminnesinventering för den ekonomiska kartan har berört socknen vid två tillfällen. Tidigare registrerade fornlämningar i närområdet är en hällkista i röse, Långarör (RAÄ 157). Uppgift om en fångstgrop för varg (RAÄ 43), ett lösfynd av en flintdolk (RAÄ 41) samt utplöjda härdar (RAÄ 42) noterades vid den arkeologiska utredningen år 1993. Ytterligare uppgifter om lösfynd noterades under förundersökningen 2002 (Pettersson & von der Luft 2003:4). En rest sten (RAÄ 95) och en

vägvisartavla i gjutjärn (RAÄ 159) som båda flyttats till nuvarande plats i senare tid (FMR, Högrell 1993:3), liksom RAÄ 183, en tuktad och upprest sten med borrhål inom gården Viks trädgård, är yngre inslag i närområdet. Uppgifter om en trolig grav registrerades efter Smålands museums utredning år 1993 under numret RAÄ 208 ("Röse, plats för").

Tabell 2. *Fynd i anläggningar under förundersökningen år 2002 (Pettersson & von der Luft 2003, figur 5, s. 11 samt bilaga 5).*

<i>anl. nr</i>	<i>fynd nr</i>	<i>sakord</i>	<i>material</i>	<i>antal</i>	<i>anm.</i>
A2168	50016	kritpipa	keramik	1	
	50032	bandformat föremål	järn	1	
	50034	dryckesbägare	glas	3	
	50045	kärl	keramik BII:4	5	
	50114 [50014?]	vävtyngd?	bränd lera	3	
	50115 [50015?]	ben	ben, bränt	1	
A2181	50018	kärl	keramik	3	¹⁴ C 1520-1960 A.D.
	50020	kärl	keramik BII:4	1	
	50024	avfall	flinta	1	kristianstadsflinta
	50046	fönsterglas	glas	5	

Forskningsläge

Torplämningar var länge förbisedda av kulturmiljövården, men på senare år har denna typ av miljöer kommit att värderas högre. Det har betytt att fler torpmiljöer registreras vid forn-/kulturminnesregistreringar och att äldre torplämningar R-markeras. Kvantiteterna av kulturmiljövården kända torp ökar därför, både genom arkeologernas ökande beredskap för lämningstypen, men också genom exempelvis hembygdsföreningarnas torpinventeringar och skogsvårdsstyrelsernas skog & historia-projekt. Det betyder emellertid inte att någon egentlig arkeologisk kunskapsuppbyggnad sker inom området. Det är svårt att lokalisera exempel på arkeologiska torpstudier som haft ambitioner på nivåer över ren dokumentation. Undantag är Stig Welinders torpstudier i Dalarna (Welinder 1992a, 1992b, 1993).

Slutsatser

Av de givna förutsättningarna har vi särskilt beaktat följande, som också fått vägleda vårt förslag till ambitionsnivå och metodval för slutundersökningen (Undersökningsplan 2003-08-14).

Vid förundersökningen grävde man fyra meterrutor och fyra maskingrävda schakt. Ytterligare ett schakt placerade man söder om det nuvarande slutundersökningsområdet. Sammanlagt påträffade man bara tre ospecificerade anläggningar, två nedgrävningar och en stenanhopning. I samtliga meterrutor och i alla schakt utom två kunde man tillvarata ett fyndmaterial.

De fynd som tillvaratogs i matjordslagret utgörs huvudsakligen av glas, porslin och yngre keramik. Fynden i anläggningarna utgör en bättre utgångspunkt för bedömning av området. Även detta fyndmaterial pekar emellertid mot senare tid (tabell 2).

En ¹⁴C-datering inom slutundersökningsområdet kommer från ett keramikfynd (50018) med organiska rester, vilket man bedömde som förhistoriskt (Pettersson & von der Luft 2003:10). Men den osäkra dateringen, 1520 – 1960 A.D., är närmast ett stöd för

de typologiska dateringarna av fyndmaterialet. Ytterligare ¹⁴C-dateringar inom ramen för förundersökningen berör delvis vårt undersökningsområde (A2168) och har givit det okalibrerade resultatet i tabell 3, vilket också pekar mot senare tid. Fyndkontexten är så pass ospecificerad ("nedgrävning") att dateringen inte kan tillmätas något egentligt värde.

Tabell 3. ¹⁴C-dateringar inom förundersökningsområdet (uppgift från FU tabell 3, s. 13 respektive från Smålands museum genom länsstyrelsen i Kronobergs län 2004-04-19).

Lab.nr	Vedart enligt FU bilaga 6	Specifikation enligt FU bilaga 6	¹⁴ C-ålder	Anl. nr	Anl. typ	Anm.
Ua-20748	-	-	220 +-45 BP	A2181	keramik	
Ua-21423	björk växtdelar (ört)	*troligen rot, 51 fragm. 50 fragm.	2 560 +-45 BP	A2087	nedgrävning	utanför uo 2003
Ua-21424	<i>Salix species</i>	hårt och sprött träkol, 3 fragm.	585 +-50 BP	A2168	nedgrävning	

*Uppgifter om urval för ¹⁴C-analys föreligger ej.

Läget vid järnväg, landsväg och tomtmark innebär vidare att många både äldre och sentida markingrepp har gjorts i och vid undersökningsområdet. Kvarvarande formelement från tiden måste vara mycket få.

Vår slutsats efter besiktning av slutundersökningsområdet, presenterad i undersökningsplanen till länsstyrelsen 2003-08-13, var att det inte var motiverat med någon mera omfattande slutundersökning av torplämningen. För att undersökningar av torplämningar skall kunna bidra till den allmänna kunskapsuppbyggnaden, menar vi, bör resurserna läggas på intakta eller närmast intakta torplämningar, där det är möjligt att besvara forskningsrelevanta frågeställningar. Dessa förutsättningar saknas här.

De antydningar om material med äldre dateringar som skymtar i förundersökningsrapporten anser vi inte vara tillräckliga för att ligga till grund för någon arkeologisk undersökning. Fyndomständigheterna är komprometterande – fynden är gjorda i ett matjordslager – volymerna fynd är mycket blygsamma och bestämningarna tveksamma, med explicita frågetecken i förundersökningsrapporten eller med motstridiga och svårtolkade informationer.

Om torplämningen inte är värd någon konventionell arkeologisk undersökning, borde den då lämnas helt utan antikvarisk åtgärd? Nej, menar vi, området har ett strategiskt läge, och det har betydelse för kulturmiljövårdens fortsatta hantering av närområdet att torpens läge och den historiska markanvändningen fastställs. Annars riskerar man att samma indikationer skall återkomma i nya ärenden för kulturmiljövården och kräva fortsatt utredning. Vi vill med vår analys undanröja den risken.

Slutundersökning år 2003

Syfte och målsättning

Syftet med vår slutundersökning är att fastställa de genom historiska kartor kända torpens ursprungliga läge, markanvändning och nuvarande status, och målet att presentera en översiktlig landskapshistorisk analys av närområdet, baserad på tillgängliga historiska kartor.

Metoder

Analys av historiska kartor

Kartanalys av Sandsbro-området kan ge kännedom om markanvändning och fastighetsstruktur under 1700-talet och senare. Senare tiders markanvändning är nyckeln till förståelse av de spår som bevarats från äldre tidsperioder, och fornelement i terrängen kan många gånger dateras med hjälp av de historiska kartorna.

Fältkontroll

Noggrannhet och precision i yngre allmänna kartor gör dem utmärkta som referensmaterial för de historiska kartorna. Trots det bör alltid slutsatser som dras mot bakgrund av historiskt kartmaterial också kontrolleras i fält. Därför är fältinventering ett nödvändigt komplement till kartanalys.

Material

I tabell 4 listas de nyttjade storskaliga kartorna.

Figur 3. Undersökningsområdet från NV. Sandsbro, Gårdsby sn, Småland. Bild P03-09G:0232.

Tabell 4. Storskaliga kartor över Ekesås och Tofta, Gårdsby sn, Småland.

Akt nr	Gård/by	Typ	År
F.21-4:1	Ekesås	Gavm	1704
F.21-4:2	Ekesås/Tofta	Gavm	1726
F.21-4:4	Ekesås	Gavm	1734
F.21-4:5	Ekesås/Tofta	Gavm	1758
F.21-16:2	Tofta	SS på inägor	1767-68
F.21-16:2	Tofta	SS på utmark	1793-96
F.21-16:3	Tofta	Laga skifte	1858-60

Gavm = Geometrisk avmätning, SS = Storskifte

Landskapshistoria kring Sandsbro

Inledning

Kula HB har, med utgångspunkt i det äldre lantmåterimaterialet, genomfört en översiktlig landskapshistorisk studie av ett område i södra delen av Gårdsby socken strax norr om Växjö. Arbetet föranleddes av planerna på en cirkulationsplats där väg 897 (Stojbyvägen) möter landsvägen strax norr om Sandsbro, på södra delen av näset mellan Helgasjön och Toftasjön. Analysen, som utfördes inom ramen för Arkeologiscentrums slutundersökning, är beslutad av länsstyrelsen och bekostad av vägverket.

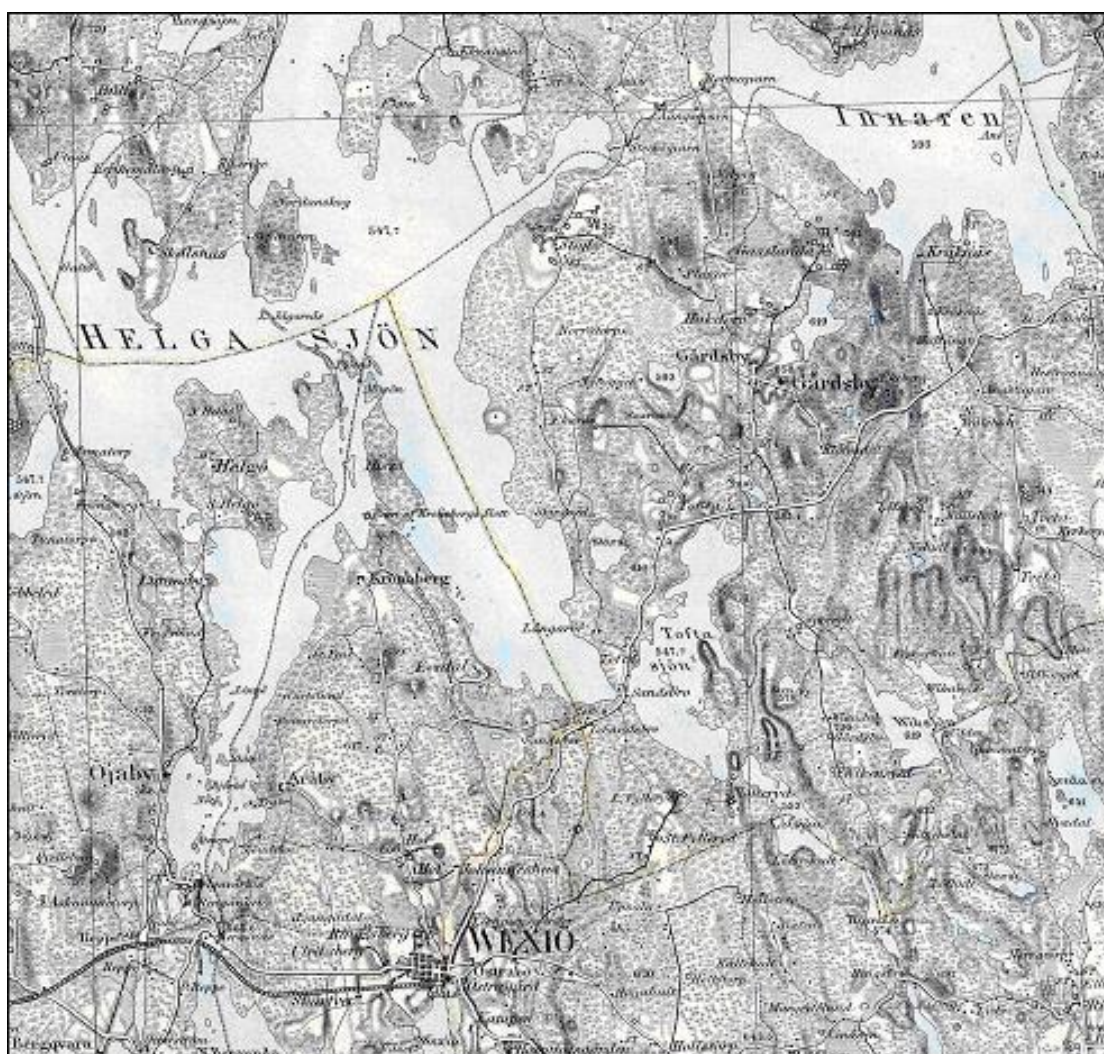
Mot bakgrund av att slutundersökningen vid trafikplatsen inte fick den omfattning som det från början var tänkt (Wennstedt Edvinger 2003) har inte någon fältbesiktning genomförts av Kula HB i samband med detta arbete. De äldre lantmåterikartorna utgör därmed i stort sett det enda källmaterial som kommit till användning. Det övergripande syftet med arbetet är att beskriva den landskapshistoriska bakgrunden i området, dels lokalt, på de ytor som varit föremål för arkeologiska insatser, dels i ett lite större geografiskt perspektiv. Det sistnämnda berör i första hand Tofta och Ekesås, d.v.s. de bebyggelseenheter på vars mark exploateringsområdet och dess närmaste omgivningar legat under senare historisk tid.

Tiden har emellertid inte medgivit någon riktigt fördjupad analys av kartmaterialet, med avseende på exempelvis bebyggelseutvecklingen eller relationen till bevarade fossila odlingslämningar. Studien kan även sägas ha ett vidare *pedagogiskt* syfte, genom att några av de äldre kartorna presenteras ganska utförligt och återges i bild. Ambitionen har här främst varit att utifrån några utvalda akter närmare beskriva landskapets innehåll och utseende under 1700-talet, d.v.s. en tid före den agrara revolutionen. Lantmåterimaterialet över området är nämligen rikhaltigt och överlag mycket innehållsrikt. Förhoppningsvis kan presentationen i detta sammanhang inspirera till vidare studier i områdets historia med detta spännande källmaterial som utgångspunkt.

De äldre lantmäterikartorna och odlingslandskapet i Gårdsby socken

Det äldre kartmaterialet som berörs nedan förvaras i lantmäteriets centrala arkiv i Gävle – det s.k. forskningsarkivet. Det rör sig här om *renovationerna* (renritningarna) av de koncept (original) som lantmätarna upprättade vid förrättningarna. Koncepten, som förvaras i den regionala lantmäterimyndighetens arkiv i Växjö, har inte kontrollerats här. Renovationerna skiljer sig vanligen, rent kartmässigt, inte så mycket från koncepten. När det gäller de äldsta kartorna (s.k. geometriska avmätningar) består skillnaden främst i att renovationerna är färglagda, vilket gör dem mer lättöverskådliga. Skifteskartornas renovationer är inte sällan inriktade på att åskådliggöra resultatet av själva skiftet, varvid en del detaljer från originalakten ibland utelämnats. Den avgörande skillnaden består i dessa fall oftast i att beskrivningarna till renovationerna är mer summariska; lyckligtvis gäller detta inte akterna som är aktuella här.

Figur 4. Generalstabskartan, bladet Växjö, utgivet år 1873. Skannad av lantmäteriet.

Vår ingång till landskapshistorien i området får bli en småskalig, tryckt karta från 1800-talets andra hälft, generalstabskartan – bladet Växjö – utgiven år 1873 (figur 4). Där framträder, ungefär mitt i bilden, undersökningsområdets belägenhet i den sjörika,

centrala delen av det gamla folklandet Varend. Längst ned i bild syns Växjö. Sandsbro, som markerats på kartan, är f.ö. dels namnet på en broförbindelse med sannolikt hög ålder, dels benämningen på ett par torp på näsets sydligaste del. Över bron och vidare norrut löper landsvägen från Växjö. Vägen är av allt att döma mycket gammal. Som framgår av figur 8 har den praktiskt taget samma sträckning på en småskalig karta från 1658. Från landsvägen utgår på flera ställen mindre vägar som letar sig fram till Gårdsby sockens mer centrala delar.

I norra delen av socknen framträder två koncentrationer med bebyggelse särskilt tydligt: socknens två största byar Gasslunda och Stojby, med åtta respektive elva hemman i de äldre jordeböckerna. Till de halvstora byarna (bestående av fem - sex hemman) hör Tveta i öster, Kråkenäs i norr samt Tofta i söder. Avsaknaden av bebyggelse kring kyrkan beror på att Gårdsby säteri helt dominerar landskapet där vid mitten av 1800-talet. Sätessgården har av allt att döma ett ursprung långt tillbaka i tiden, men var ännu vid tiden för storskiftets genomförande på 1790-talet betydligt mindre. Gårdsby säteri var en av många sätessgårdar i den här delen av Småland under såväl medeltid som nyare tid.

En närmare blick på 1873 års karta avslöjar att det finns mycket lövskog i socknen vid den här tiden. Den förekommer dels naturligtvis i nära anslutning till flera av sätessgårdarna, dels inom området som är i fokus för denna studie, d.v.s. näset mellan Helgasjön och Toftasjön. Ett större, sammanhängande lövskogsområde sträcker sig faktiskt från näsets södra spets och Tofta by i nordost, över Ekesås och vidare upp mot Stojby. Lövskogen dominerar även starkt söder om näset och sydost om Toftasjön, ned mot Vikensved. På den nyssnämnda kartan från 1658 (figur 11) har lantmätaren f.ö. särskilt noterat förekomsten av *Böke skog* till Ekesås och Tofta. Det kan här nämnas att Hemmesjö socken söder om Gårdsby var relativt rik på ädellövskog under 1700-talet (Larsson 1989).

Som nämndes inledningsvis är det på Toftas och Ekesås ägor, närmare bestämt på deras utmarker, som undersökningsområdet vid Sandsbro återfinns. Innan vi närmar oss detta i detalj ska vi se hur landskapet såg ut mer allmänt i den här delen av socknen före 1800-talets agrara revolution. Vi börjar med Ekesås som kommer att ägnas det största intresset.

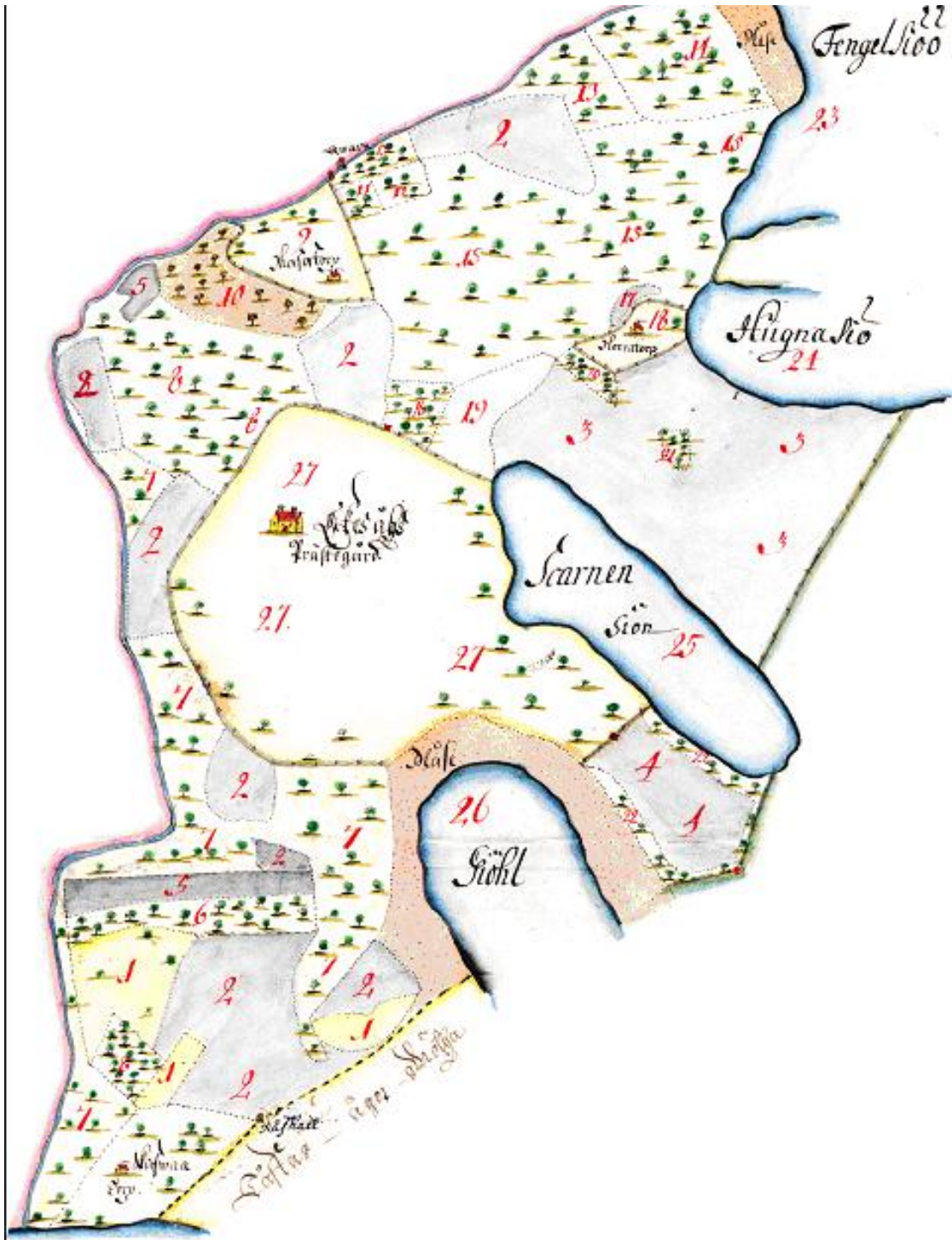
Ekesås

Den äldsta kartan över Ekesås är från 1704 och behandlar norra delen av gårdens utmark (här återgiven i utsnitt som figur 5). Utmarken söder om Skirsjön, på själva näset, gränsar till Tofta, men eftersom de båda enheterna tvistar om rågångens läge där redovisas inte denna del av utmarken vid förrättningen 1704.

Ekesås fungerade vid den här tiden prästgård i Gårdsby socken. Syftet med karteringen 1704 var *...att see, huru mycken skough finnes behållen och dugelig, så till fülle, som timber, gierzle, stafrar och wedebrand....* Begreppet *fülle* anses vanligen syfta på möjligheten till svedjeodling (jfr Lagerås 2002:31) medan *stafrar* torde avse klenvirket som användes vid uppförandet av gärdesgårdar.

Som framgår av figur 5 återges de olika ytorna och deras innehåll med ganska stor noggrannhet. Centralt i kartbilden syns prästgårdens inägor, avgränsade med en enda hägnad runt om (jfr dock nedan). 1704 års karta redovisar också flera torp. Intill Skirsjön längst i söder ligger Skirsvad (*Skirswaa torp*) och vid Hugnasjön i norr återfinns Norratorp. I nordväst finns ytterligare ett torp, kallat Hasatorp. I den närbelägna bäcken finns en kvarn.

Det största intresset i 1704 års karta knyter sig, som sagt, till utmarken och karaktären på skogen. Av själva kartbilden framgår att merparten av utmarken i början av 1700-talet är skogbevuxen. Bland trädvegetationen dominerar björken helt, dock med en hel del inslag av gran. Några mindre ytor med furuskog finns också. En stor del av de skogbevuxna avsnitten är belägna på fuktig mark. Ytorna som åsatts nummer 7 i söder beskrivs av lantmätaren så här:

Figur 5. 1704 års karta över Ekesås utmark norr om Skirsjön. Skannad av lantmäteriet.

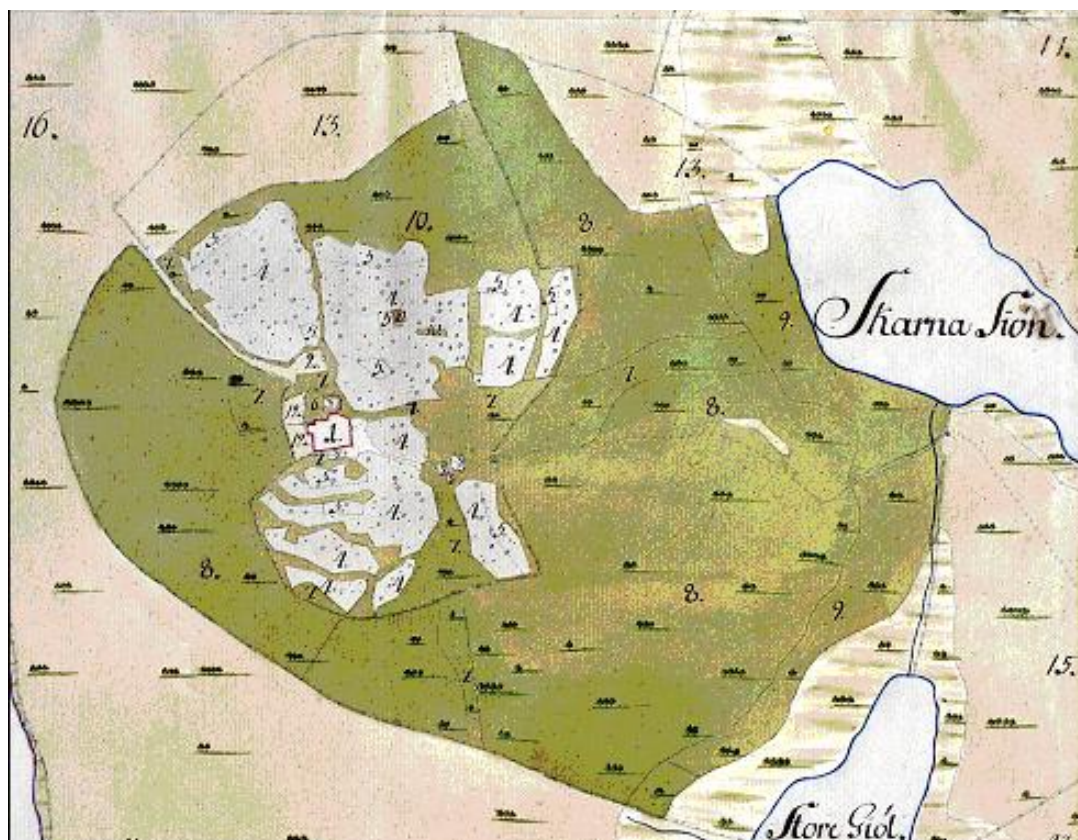
Wijsar 3 st sanke kiärr af granskoug bewuxne, till timmer, giärdzle och stafrar dugelig men icke till fälleskoug.

Det stora området nummer 15 i norr karakteriseras på detta sätt:

Wijsar en Park och stor dehl af uthmarken hwilken består af idell börkeskoug, ock är sidländ, warandes ingen i församlingen som mins där någon sin warit fällor, ej heller är till swedie dugelig för däss sankheet skull.

De gråmarkerade avsnitten utan trädymboler (numrerade 1 - 5) utgörs av mark som avverkats av såväl den 1704 befintlige biskopen (Olaus Cavallius) som flera av dennes föregångare. Lantmätarens beskrivningar ger intrycket av att det rör sig om rena kalavverkningar eftersom det i flera fall uppges att endast dungar lämnats kvar. Det är möjligt att det delvis var på dessa ytor som den på 1658 års karta (jfr figur 11 nedan) markerade bokskogen växte. Någon annan bokskog omtalas nämligen inte i kartans beskrivning över den här delen av utmarken. Som kommer att framgå nedan, dominerar bokskogen däremot stort på utmarken söder om Skirsjön.

Figur 6 visar inägorna till Ekesås, sådana de karterades i samband med en förrättning år 1734. Kartan är mycket prydligt utförd av lantmätaren P. J. Duker och beskrivningen är bitvis mycket detaljerad. Akten består f.ö. av två delar, där den andra omfattar södra delen av utmarken (med bl.a. näset). Vi inleder emellertid med en närmare granskning av inägomarken.

Figur 6. Ekesås inägomark. Utsnitt ur en geometrisk avmätning från år 1734. Foto: Pär Connelid.

Detta är således den äldsta kartan som föreligger över Ekesås inägor. Själva bebyggelsen redovisas inte i detalj men mangårdshusets läge återfinns vid siffran 1 och ladugården vid siffran 2. Den sistnämnda ligger i inre delen av en lång fägata som förbinder bebyggelseområdet med utmarken i väster. Flera andra vägsträckningar löper över inägorna, bl.a. en i öster som leder ned till landsvägen. Strax söder om Skarnesjön är marken uppenbarligen mycket fuktig och vägen är förstärkt med en kavelbro eller liknande.

Vid bebyggelsen finns en trädgård (siffran 6 på kartan), i vilken ”några frukt bärande träd, af päron och apel” sägs vara planterade, samt en krydd- och kålgård (nr 3). Siffran markerar läget för ”tvenne små hönsa eller gåsagårdar, af god gräswäxt”.

1734 års karta avslöjar också att åkermarken, som brukas i ensäde, och en mindre del av slättermarken är särhägnad. Dessa ytor utgör s.a.s. ett gärde för sig självt inom inägorna. Arrangemanget förklaras med största sannolikt av att man vill utnyttja ängen för bete direkt efter slätter, utan att invänta skörden på åkermarken. Här avspeglas naturligtvis den stora betydelse som animalieproduktionen ofta hade i skogsbygderna. Kartbilden visar också att stora delar av slättermarken är trädbevuxen. Huvuddelen av slätterytorna utanför åkergården är bevuxen med ek, bok, lind och björk. Lantmätaren har markerat de olika beståndens storlek med trädssymboler.

Den relativt rikliga tillgången på lövträd innebär att behovet av *löfbrått*, d.v.s. hamlingsträd, är väl tillgodosett. Även näver till husens reparation finns att tillgå. Uppgiften om albuskar i ängsmarken närmast sjöarna i öster kan tyda på att en del av hamlingen bedrivs som stubbskottsbruk. Bruket att beskära alen på detta sätt var mycket utbrett i exempelvis Skåne och Halland och det är framför allt dessa områden som vi vanligen förknippar med stubbskottsbruket. Det är emellertid sannolikt att låghamling av träd förekom i varierande utsträckning även utanför de tidigare danska landskapen. Stubbskotten var mycket lämpliga för produktionen av klenvirke, exempelvis till tunnstav (jfr ovan).

1734 års karta visar också var huvuddelen av den bokskog som omnämndes år 1658 är belägen. Den återfinns på själva näset, söder om Skirsjön, samt på Ekesås mark söder om Sandsbro (figur 7). Uppenbarligen rör det sig här om ett stort, sammanhängande bestånd, beskrivet såsom stor bok- och någon granskog (siffran 17 på figur 7). I kartans beskrivning sägs 150 svin, utöver gårdens egna, kunna födas när ollonår infaller! Kartan redovisar också flera mindre bebyggelseenheter på näset, dels de två torpen med namnet Sandsbro på näsets sydspets, dels en backstuga strax väster om Skirsjön. Den sistnämnda, vars läge väl närmast motsvarar det sentida Skirshult, sägs i kartans beskrivning vara etablerad tidigare på våren under förrättningsåret. Till Sandsbro-torpen och landskapet kring dessa, återkommer vi senare.

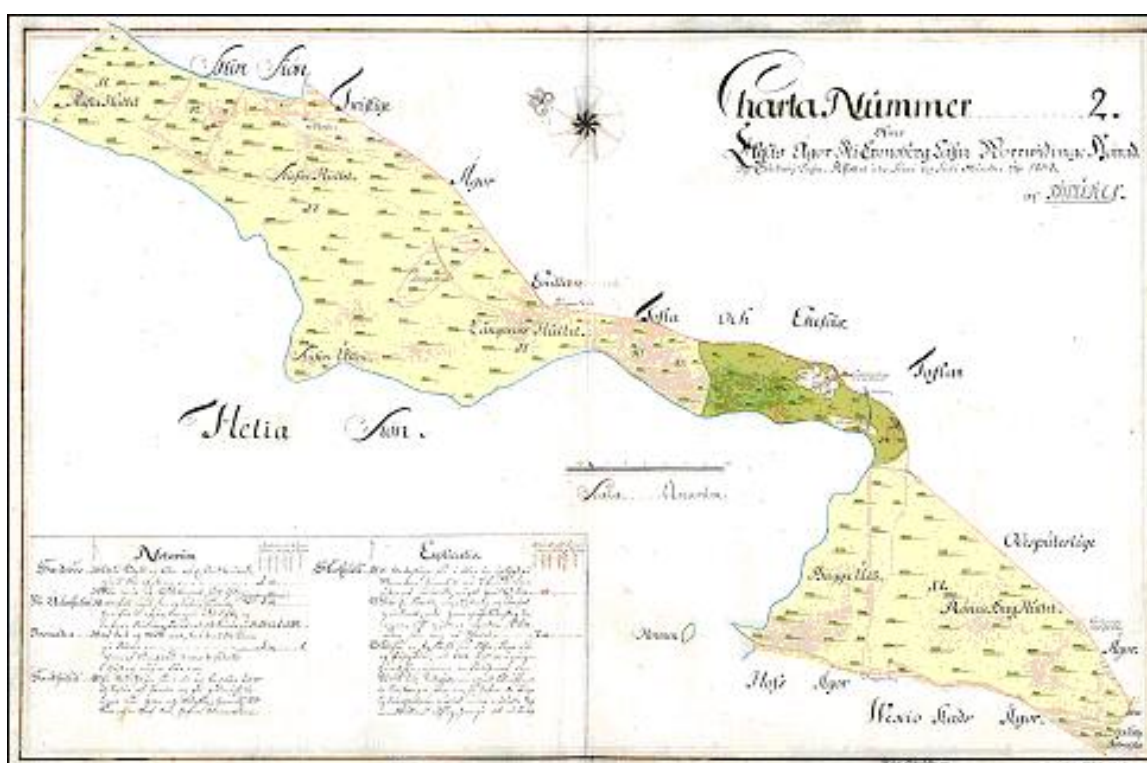
På figur 7 kan även flera namn i bokskogsområdet utläsas. Två av dessa är värda att kommentera här. Vid övergången till näsets smalare del finns *Långarörs Hultet*, vilket namngivits efter ett förhistoriskt gravröse som ännu finns bevarat (RAÄ 157, Gårdsby sn). De andra namnen av intresse i detta sammanhang är *Stufwe Hultet* och *Stufwe Udden*. Det rör sig här sannolikt om namn innehållande ordet *stuga*, vilket också framgår av kartans beskrivning, där det står *Stugu Hultet*. Namnen torde rimligen indikera en försvunnen bebyggelse av något slag men som framgår av kartbilden finns ingen sådan i närheten år 1734. Vi återkommer strax till vad dessa kan tänkas representera.

Redan de stora arealerna utmark som framträdde på 1704 års karta ger vid handen att Ekesås långtifrån kan beskrivas som ett ”normalstort” enstaka hemman vid den

aktuella tiden. De detaljerade uppgifterna i 1734 års karta tydliggör detta än mer; exempelvis uppgår den samlade åkerarealen till nästan 18 tunnland. Som en jämförelse kan nämnas, att denna siffra skulle ha placerat gården i toppskiktet bland flera av slättbyarna i Halland i början av 1700-talet. Uppgifterna 1734 tyder dessutom på att merparten av åkermarken hade relativt god bonitet, vilket långtifrån var fallet i andra delar av skogsbygden vid den här tiden. Även slättermarkerna i Ekesås var förhållandevis rejält tilltagna och uppenbarligen av god kvalitet. I beskrivningen sägs ången kunna föda följande, smått imponerande uppsättning djur:

Hwaraf underhålles med halmfodret till hielp 60 fäkrettur, stora och smerre, 3^{ne} hästar och 40 stycken får.

Prästgården förfogade således över resurser som var betydande, både på dess inägor och på utmarken. Vilken var egentligen bakgrunden härtill? Det äldre skriftliga källmaterialet ger här viss vägledning.

Figur 7. Andra delen av kartan över Ekesås från år 1734, med bl.a. näset vid Sandsbro. Skannad av lantmäteriet.

Från världslig huvudgård till prästgård

Ekesås utgjorde under senmedeltid av allt att döma en by med flera gårdar, av vilka åtminstone ett par under 1400-talet var föremål för olika typer av transaktioner. År 1400 pantsatte frälsemannen Bengt Eriksson en gård i byn till riddaren Bengt Nilsson som vid den här tiden var en av landets största godsägare (gift med Bo Jonsson Grips änka). Redan under 1300-talet omtalas dock en frälseman vid namn Erenigisle i Ekesås, vilket tyder på att det då bör ha funnits en *huvudgård* i byn (Larsson 1964:461f.).

Huruvida den omfattade hela Ekesås-domänen eller var ganska liten och existerade sida vid sida med de senare omnämnda gårdarna är inte känt, men det sistnämnda torde vara mest sannolikt. Ursprunget till denna huvudgård förblir okänt.

När kom då Ekesås i kyrkans besittning och när övergick den till att fungera som prästgård? Någon närmare utredning av dessa förhållanden har av förklarliga skäl inte kunnat göras här, men uppgifterna i Larsson 1964 beskriver förmodligen själva utgångspunkten för processen (a.a.). Enligt dessa skänkte Birgitta Haraldsdotter på 1480-talet ett par gårdar i Ekesås till det då tämligen nyligen instiftade gråbrödraklostret i Växjö. Ekesåsgårdarna ingick här f.ö. i en större donation av gårdar från fru Birgitta. Redan 1481 hade emellertid kyrkoherden i Gårdsby tillerkänts gods i Ekesås i samband med en uppgörelse.

En tänkbar förklaring till att prästgården flyttades (för en flyttning måste väl förutsättas ha ägt rum?) från den egentliga kyrkbyn ett stycke norrut kan vara att en huvudgård etablerades i området kring kyrkan (jfr ovan). En annan, kanske mer trolig förklaring är att Ekesås blev prästgård för att kyrkan på detta sätt bättre ville utnyttja och långsiktigt även hävda rättigheterna till områdets produktionsresurser. Såväl de skogliga resurserna som inägomarken hyste, som framgått ovan, stora värden som det fanns all anledning för kyrkan som markägare under senmedeltiden att slå vakt om.

Kyrkan fortsatte även under senare tid att bevaka sina intressen i området, vilket bl.a. avspeglas i en, av allt att döma långdragen, tvist om rågången mellan prästgården och grannbyn Tofta. Käbblat rörde här naturligtvis i första hand den värdefulla bokskogen. År 1726 karteras den omtvistade gränslinjen, där det bl.a. framgår att prästgårdens och Toftas åsikter om rågångens rätta läge skilde sig åt väsentligt, på flera ställen med över en halv kilometer! Denna tvist avgjordes slutligen i tingsrätten ett par år senare men verkställigheten kom inte att ske förrän långt senare, efter det att en ny karta upprättats år 1758. I domen bestämdes att rågången skulle dras upp ungefär mitt emellan de båda enheternas tidigare anspråk, d.v.s. i den linje där den löper än idag (jfr figur 14 nedan).

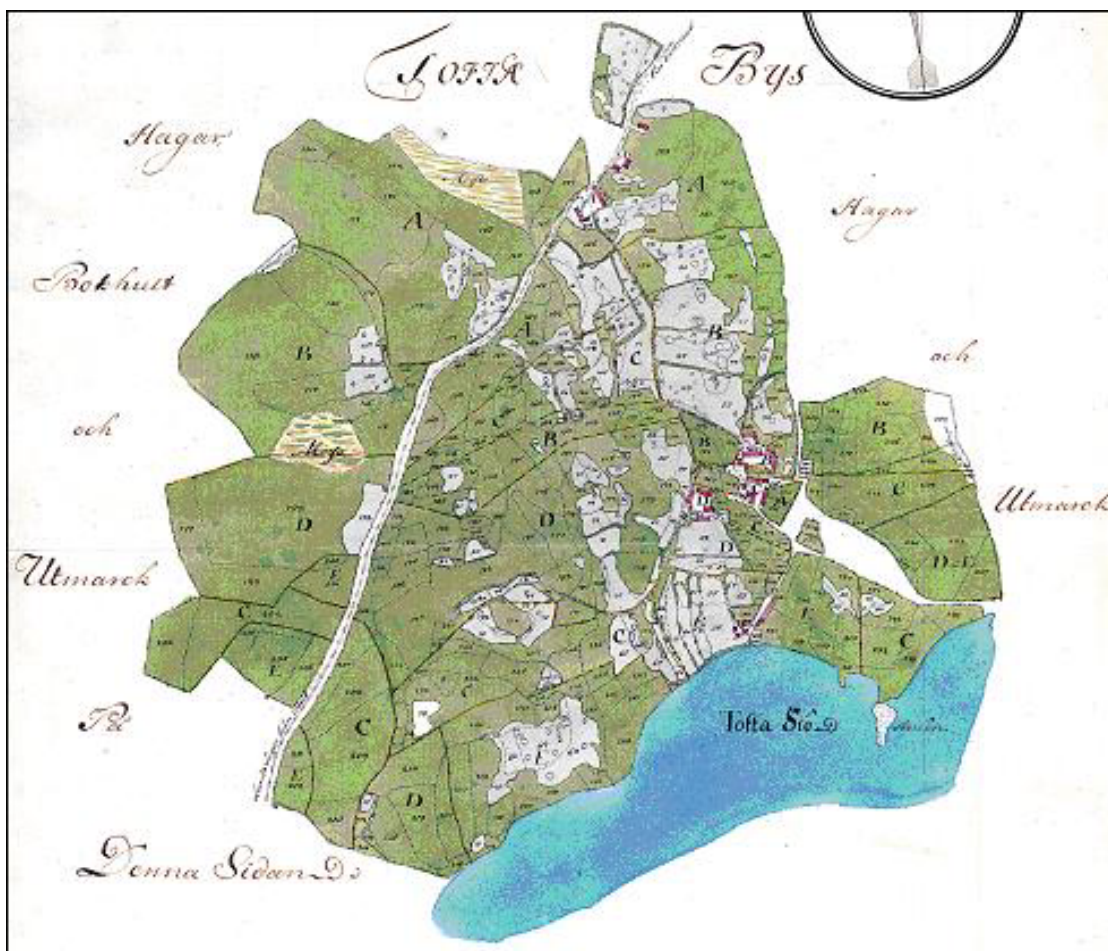
De ovannämnda namnen innehållande *stufwa* eller *stuga* på 1734 års karta över Ekesås är onekligen intressanta, både i relation till rågångstvisten och till den mer långsiktiga landskapsutvecklingen på näset söder om Skirsjön. Som redan föreslagits, är det troligt att *stug*-namnen indikerar en försvunnen bebyggelse. Eftersom udden ut i Helgasjön, på mellersta delen av näset, särskilt markerats med namn och allt på 1734 års karta, ligger det nära till hands att misstänka att bebyggelsen kan ha legat där. Mot bakgrund av att hela näsets karaktär (med bron i söder, landsvägen, närheten till Växjö etc.) ger området en dignitet utöver det vanliga, är det inte otänkbart att det här rör sig om en försvunnen storgård av något slag. Även den aktuella udden i sig kan, med tanke på de medeltida stormännens boendepreferenser, sägas utgöra ett lämpligt bebyggelse-läge. Kanske är det avvecklandet av en storgård på näset som tvisten mellan Ekesås och Tofta, liksom kyrkans strävanden rent allmänt i området, ytterst går tillbaka på?

Tofta

Innan vi övergår till att studera det äldre kartmaterialet över det arkeologiska undersökningsområdet längre ned mot Sandsbro ska kartorna över Tofta by beröras. Byn omfattar i de äldre jordeböckerna fem gårdar och även här har kyrkan uppenbarligen tidigt haft intressen. I enlighet med Växjökyrkans allmänna strävan att koncentrera sitt ägo-innehav till socknarna kring Helgasjön förvärvade man, genom byten, gårdar i Tofta på 1480-talet (Larsson 1964:368). På 1700-talet är jordnaturen, med något undantag,

skattefrälse där räntan disponeras av olika högreståndspersoner som t.ex. härads- hövdingen Per Unge. På samliga gårdar räknas flera manspersoner ("bönder") upp när det gäller besittningsrätten.

Den första kartan över Tofta, förutom de som endast berörde begränsade ytor kring den tvistiga rågången mot Ekesås, tillkom i samband med storskiftet på inägorna åren 1767-68 och återges här som figur 8. I västra delen av inägorna löper, med hägnader längs båda sidorna, stora landsvägen. Dess sträckning motsvarar nästan helt dagens riksväg 23. Byns fem hemman (markerade med rött och bokstäverna A - E) är, liksom huvuddelen av åkermarken, belägna öster om vägen. Förutom marken på vägens västra sida, en del särhägnade ytor längst i söder och kring själva bebyggelsen ligger åkermarken och en stor del av ängen inom ett och samma gårde. Odlingsystemet är det för regionen typiska ensädet.

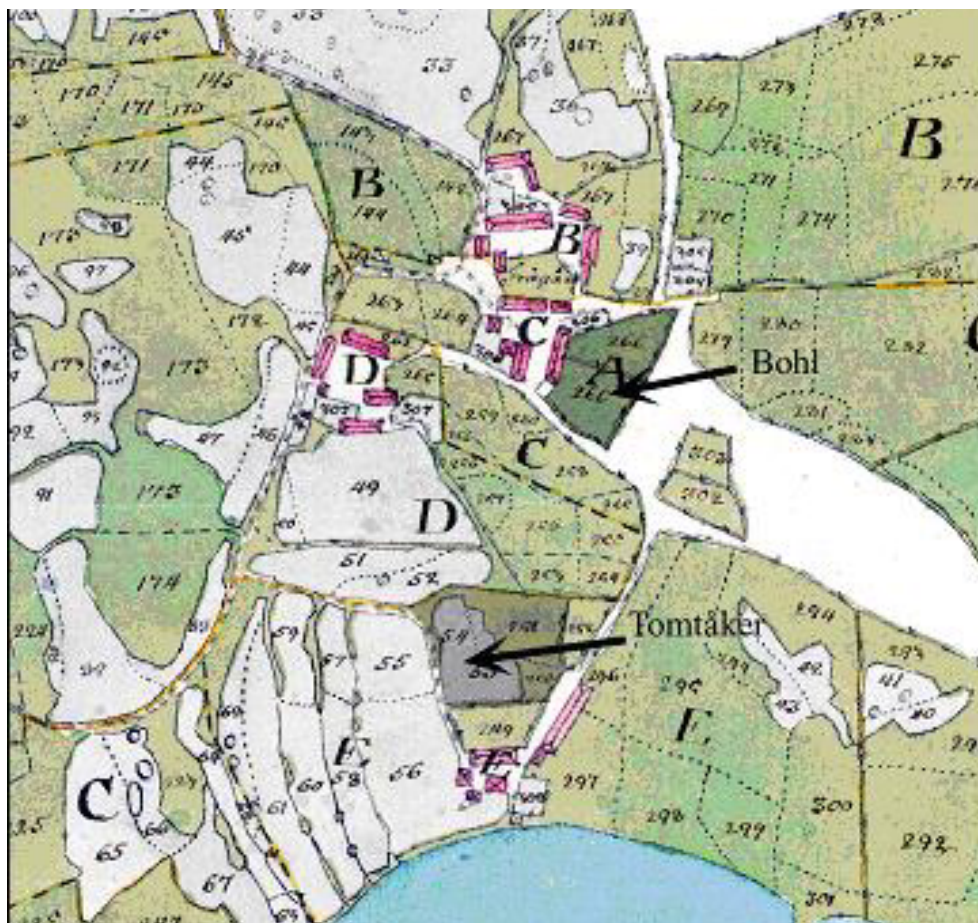
Figur 8. Storskifteskartan över Tofta bys inägor, upprättad 1767-68. Skannad av lantmäteriet.

Tre av gårdarna – Norregård, Postgården och Munkagård – ligger relativt väl samlade i östligaste delen av inägorna. Några tätt liggande, halvstora lyckor på utmarken strax utanför medför att gårdarna står i förbindelse med den senare genom långa fågator. Samma förhållande gäller för Sjögården som intar ett något avvikande läge intill sjön längre söderut. De tre nordliga lyckorna, som vid skiftet tilldelas enheterna B - D,

kallas för mader och är således fuktiga. Längst i norr, intill landsvägen, återfinns Torpagården med bebyggelsen något utspridd.

Torpagårdens lokalisering vid mitten av 1700-talet skiljer sig således ganska avsevärt från de övriga gårdarna och spontant infinner sig frågan huruvida detta är "ursprungligt" läge eller inte. En närmare kontroll av gårdens ägor visar att praktiskt taget samtliga åkertegar och huvuddelen av ängsmarken återfinns i bebyggelsens närhet före storskiftesdelningen. I detta avseende är gårdens placering alltså logisk. En kontroll av arealuppgifterna tyder inte heller på att Torpagården har en storlek som avviker från de övriga, vilket gör att man knappast har anledning att misstänka ett ursprung i någon storgård eller dylikt. Här är förhållandena snarast mycket likvärdiga i byn; samtliga hemman har en sammanlagd åkerareal på ca sex tunnland, vilket kan sägas vara normalt för ett hemman i skogsbygden vid den här tiden. Siffrorna ska jämföras med de 18 tunnland åker som Ekesås förfogar över vid ungefär samma tid (jfr ovan).

De enda "inkonsekvenserna" i Torpagårdens ägobild år 1768 utgörs av ett par åkertegar – kallade *Tomtåker* – strax norr om Sjögården (E) samt en tvådelad slåtteryta omedelbart intill Postgårdens ladugård, belägen i den inre delen av den långa fäгатans bredare del (se figur 9). De sistnämnda benämns i beskrivningen *Bohl*, vilket har med ordet *bostad* att göra. *Bohl*-namnen förekommer f.ö. ganska ymnigt i beskrivningen till storskifteskartan över Tofta och synes användas för att beteckna både själva gårdstomterna och de närmast intilliggande ytorna.

Figur 9. Utsnitt ur storskifteskartan över Tofta från åren 1767-68. Gråmarkerade ytor visar misstänkta övergivna gårdslägen.

Den enda rimliga tolkningen av förhållandena ovan är, att Torpagården tidigare legat någonstans bland de övriga gårdarna i södra delen av inägomarken. Läget på 1768 års karta bör alltså vara resultatet av en flyttning. Vilken av de två ytorna centralt bland bebyggelsen i söder som utgjort den förutvarande tomten är naturligtvis omöjligt att avgöra utan en arkeologisk undersökning. Flera händelseförlopp är dock tänkbara.

Rent allmänt avspeglas här sannolikt en utveckling som är vanlig på flera håll i södra Sverige från åtminstone senmedeltid och framåt och som hänger samman med en alltmer ökad betoning på boskapsskötseln i den agrara ekonomin. Ett vanligen återkommande tema är här flyttningar av bebyggelsen från inägornas mer centrala delar till utmarksnära områden eller t.o.m. ut på de samma. I exempelvis Halland och, i förhållande till Växjö-trakten det mer närbelägna norra Skåne, finns ett mycket stort antal sådana indikationer i de äldre kartorna. Bebyggelseflyttningarna ses där dels som ett uttryck för en generell strävan att komma närmare utmarkerna och öka kontrollen över dessa, dels som ett tecken på att trångboddheten blivit större på de tidigare bebyggelseområdena i samband med hemmansklyvningar och annat (jfr Connelid 1999 och 2002). Även på andra platser i södra Småland har tydliga tecken på en liknande dynamik i bebyggelsen konstaterats, t.ex. i Lagans dalgång i västra delen av Kronoberg (Connelid 2000).

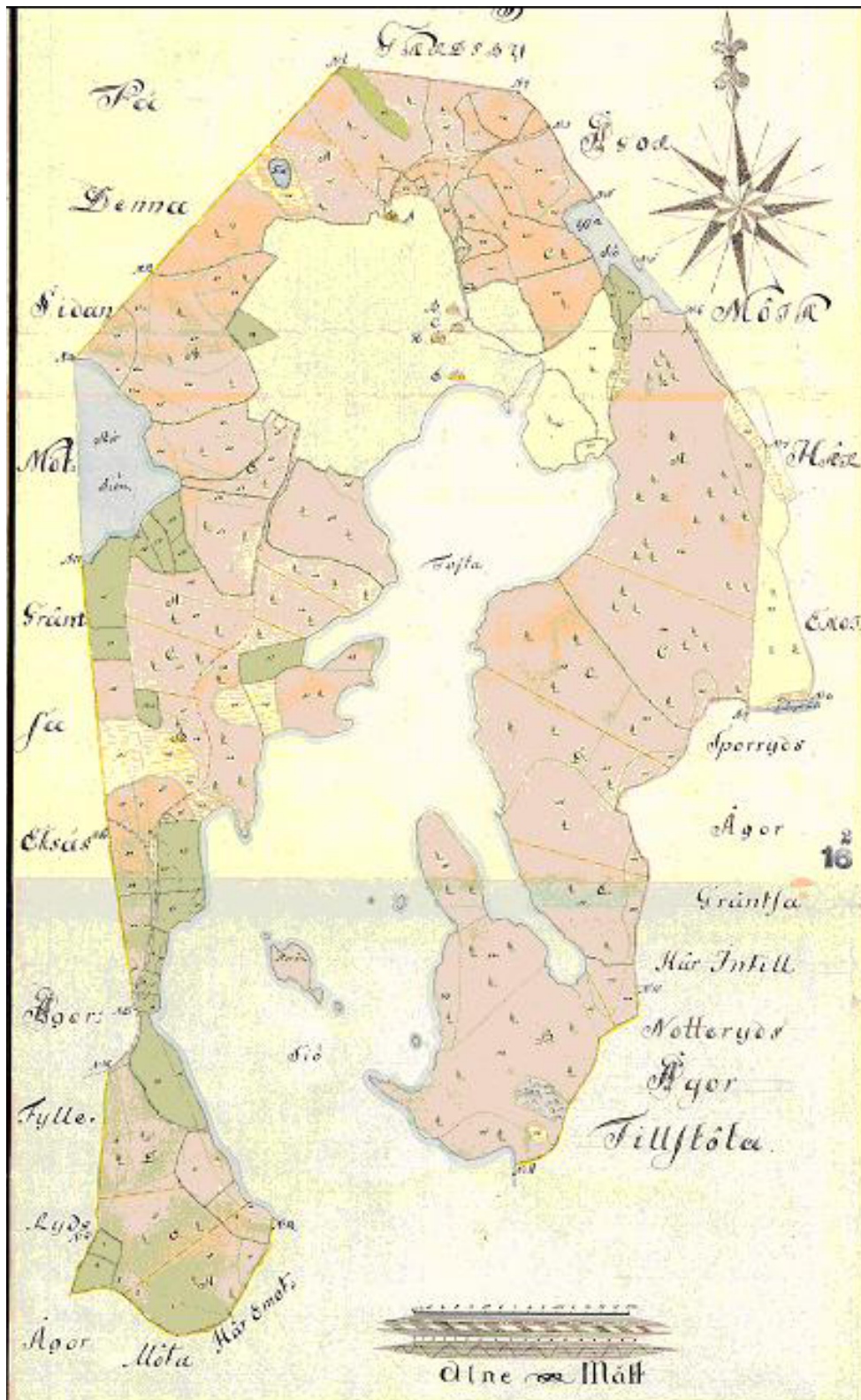
Hur ska då situationen i Tofta tolkas? Båda de misstänkta tidigare tomterna kan givetvis ha varit bebodda före flyttningen. Som redan påtalats ovan, bor det flera bönder på varje hemman år 1768 och för just Torpagården anges det största antalet – fyra stycken. Trångboddhet kan här således mycket väl tänkas ha varit den direkta orsaken till en flyttning.

Å andra sidan framstår det norra *bohlet* i sig som mer sekundärt eftersom det ligger mitt ute i fägatan. Tänker man bort lyckorna öster därom, vilka sannolikt intagits relativt sent från utmarken, torde det stå helt klart att detta knappast kan vara det äldsta av de två bebyggelseområdena. Det mest troliga är därför att *Tomtåker* i söder är Torpagårdens ursprungliga läge. I samband med planeringen för en eventuell mer allmän omflyttning av bebyggelsen i byn, där i varje fall en flyttning av Sjögården (E) också bör ha varit aktuell, tilldelades Torpagården en tomt intill Postgården. Antingen flyttade man dit en begränsad tid eller också intogs läget i norr direkt. Torpagårdens gynnsamma arrondering år 1768, med huvuddelen av sin åkermark och äng när bebyggelsen i norr, tyder emellertid på att en omfördelning av ägorna skett i samband med flyttningen. Av olika anledningar, kanske i hög grad av symboliska skäl, höll man i samband med omskiftningen fast vid de två små ytorna i söder. När dessa processer ägt rum är naturligtvis svårt att säga men i analogi med förhållandena i Halland och Skåne framstår senmedeltiden eller 1500-talet som mest sannolikt.

Utmarken till Tofta skiftas först under åren 1793-96. Som framgår av kartbilden i figur 10 omsluter Toftas dessa nästan hela Toftasjön. Belägenheten på båda sidor av sjön gör Torpagårdens ovan beskrivna strävan ut mot norra delen av inägorna än mer begriplig. Landsvägen bör här ha fungerat som en värdefull genväg ned mot de sydvästra delarna av utmarken ute på näset.

Egentligen rör det sig här inte om någon större sammanhängande utmark, utan betesmarken är till stor del uppdelad på ett ganska stort antal särhägnade ytor. Särskilt tydligt är detta närmast inägorna i norr men även i söder är det fråga om flera, här dock något större, hagar.

Figur 10. Storskifteskartan över Toftas utmark från åren 1793-96. Skannad av lantmäteriet.

Redan en blick på lantmätarens trädsymboler avslöjar att delar av utmarken är öppen och saknar skog. Detta bekräftas också i beskrivningen, där det på flera ställen talas om "öppen mark". Toftas bokskog på näset är förmodligen i sämre skick än motsvarande ytor på Ekesås-sidan.

På utmarkerna finns också, liksom vid Ekesås, flera torp, bl.a. Sandsbro i söder. Läget för själva torpbebyggelsen redovisas dock inte i kartbilden. Nära den i detta sammanhang aktuella vägkorsningen på södra delen av näset återfinns också *Bohlbrohults Torpet*. Bland övriga torp kan ett soldattorp intill landsvägen i nordligaste delen av utmarken nämnas.

Figur 11. Utsnitt ur kartan över Norrvidinge härad från år 1658, upprättad av lantmätaren Hans Ruuth. Återgiven ur Larsson 1980.

Sandsbro-området

Avslutningsvis ska vi så med några kartutsnitt, i ett par fall från akterna som berörts ovan, studera utvecklingen i anslutning till det område som var föremål för Arkeologiscentrums arkeologiska undersökning. I praktiken kommer här hela den nedre delen av näset, från Sandsbro i söder och upp till vägkorsningen att belysas (jfr Wennstedt Edvinger 2003).

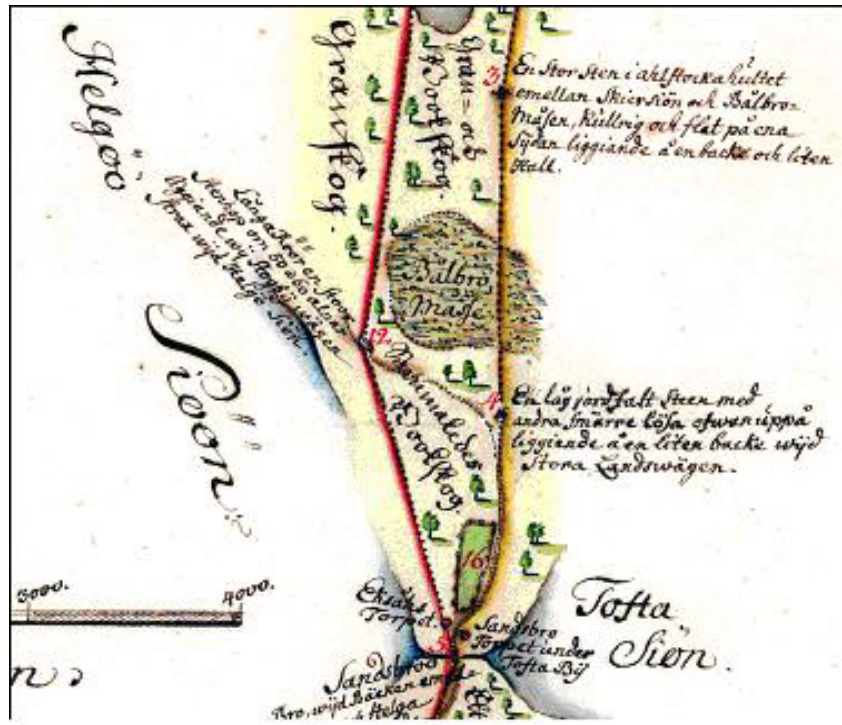
Den äldsta kartan över näset, där även namnet Sandsbro för första gången figurerar, är den redan tidigare omtalade kartan från 1658 över Norrvidinge härad. På utsnittet som återges i figur 11 framträder *Sansbro* och landsvägens sträckning genom Gårdsby socken tydligt.

Den första storskaliga kartan över området upprättades 1726 i samband med att den tvistiga rågången mellan Ekesås och Tofta avmättes. Ett utsnitt från sydligaste delen av denna karta återges här som figur 12. Flera företeelser i kartbilden kan identifieras utan större problem eftersom de i hög grad överensstämmer med dagens förhållanden. Det gäller naturligtvis först och främst kanalen, eller rättare sagt dess naturliga föregångare mellan näset och bygden i söder. Strax norr om vattendraget ligger ett par torp, ett på Ekesås-sidan och ett på Tofta-sidan. Endast bebyggelsen på Tofta-sidan kallas på denna karta för Sandsbro-torpet. Norr om torpen finns ”en liten gräsfälla”, som det står i beskrivningen, d.v.s. en mindre lycka som troligen innehåller slättermark till något av torpen. Läget för den lilla lyckan sammanfaller med sydligaste delen av åkermarken som ända in i våra dagar funnits mellan banvallen och riksväg 23. Den sistnämnda har f.ö. i detta avsnitt samma sträckning som landsvägen år 1726. Längre norrut lämnar vägen mot Stojby landsvägen (vid siffran fyra på figur 12). ”Korsningens” läge sammanfaller helt med dagens och således platsen för den arkeologiska undersökning inom vars ramar denna utredning tillkommit (jfr Wennstedt Edvinger 2003).

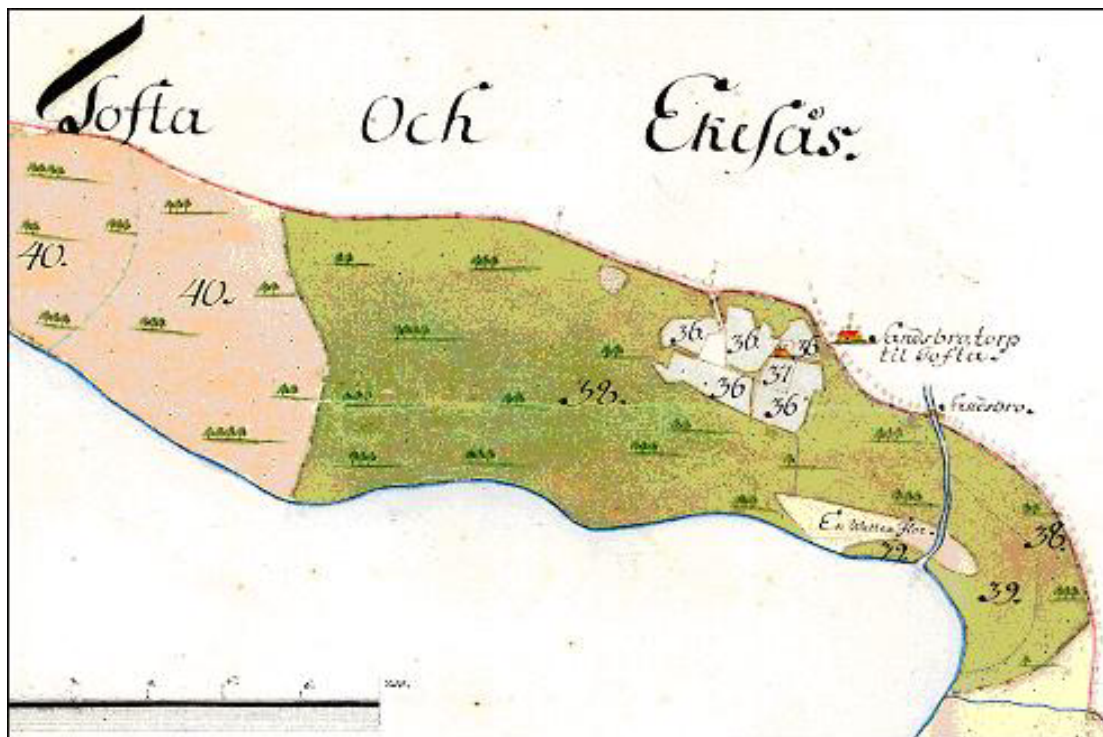
Ytterligare ett par företeelser på 1726 års karta kan vara värda att kommentera i detta sammanhang. Den ena gäller en av brytpunkterna i den av Tofta-bönderna hävdade, rätta rågången mot Ekesås, på kartan markerad med [röd] pricklinje. Rågångsmärket utgörs här nämligen av Långarör, d.v.s. den förhistoriska grav (RAÅ 157) som ligger ca 500 meter nordväst om vägkorsningen. Den beskrivs, som framgår av kartbilden, som ”en stoor stenhop om 50 a 60 alnar”. Det rör sig här om ett s.k. lång-röse. De övriga två gränsmärkena som är synliga i detta utsnitt utgörs av större block och ligger i den linje som Ekesås prästgård anser vara rätta rågången.

Strax norr om korsningen syns *Bålbros mässe*. Ursprunget till detta namn är oklart men förekomsten av ett torp på storskifteskartan över Tofta från år 1796 (jfr ovan) med namnet *Bohlbrohult* innebär möjligen att det kan röra sig om *bohl* i betydelsen *bostad*. Frågan är alltså om vi även här står inför en försvunnen bebyggelse, som kan ha legat någonstans i närheten av vägkorsningen?

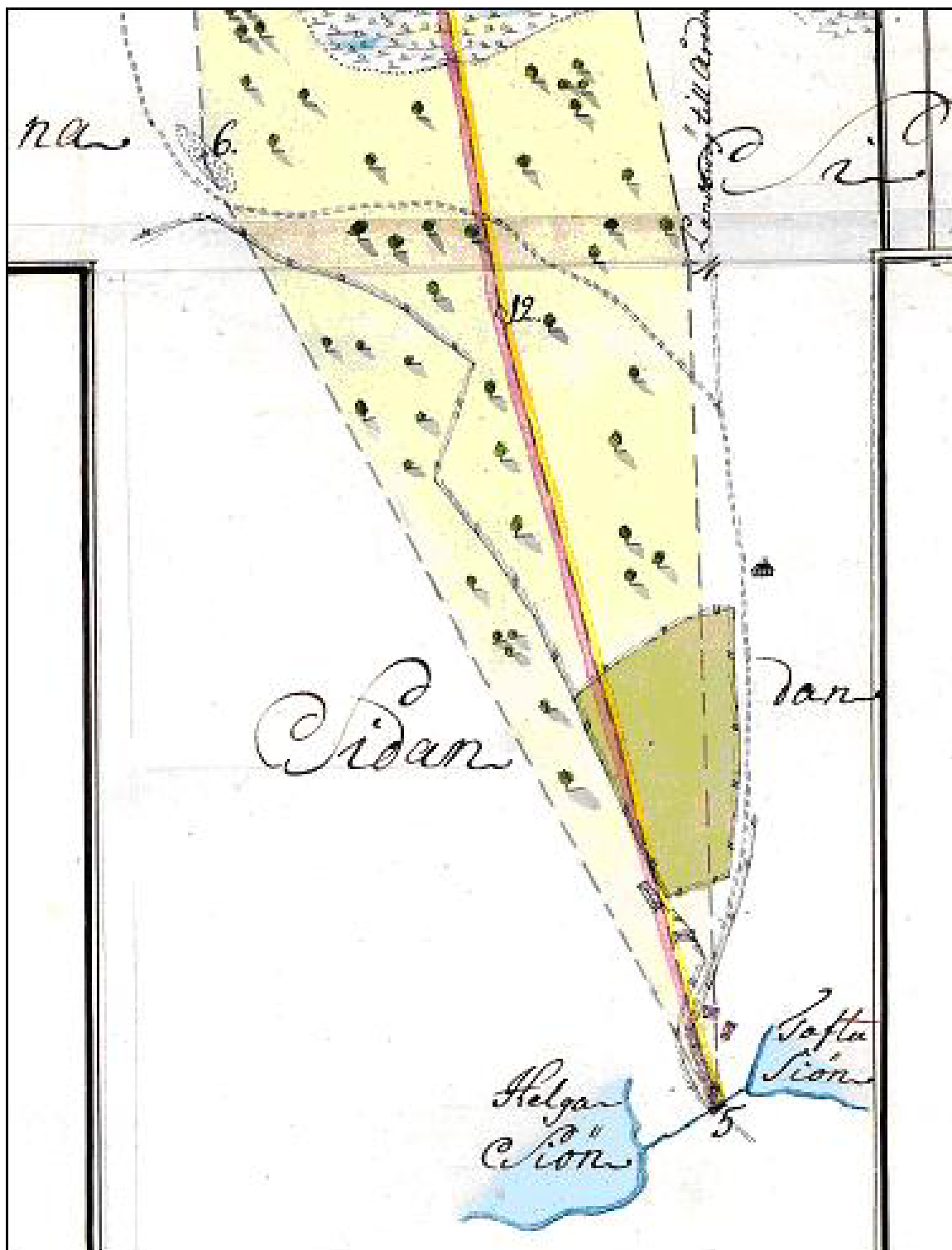
Nästa gång sydligaste delen av näset karteras är i samband med 1734 års avmätning av Ekesås prästgård, en karta som vi redan ägnat ganska stor uppmärksamhet eftersom den är ovanligt innehållsrik. Även när det gäller Ekesås torp nere på näset, som här f.ö. också kallas Sandsbro, finns en del uppgifter som kan vara värda att nämnas. Kartan (figur 13) ger en detaljerad redovisning av torpets läge och utseendet på landskapet omedelbart runt omkring. I likhet med situationen några år tidigare ligger Toftas torp med samma namn omedelbart intill, på andra sidan landsvägen.

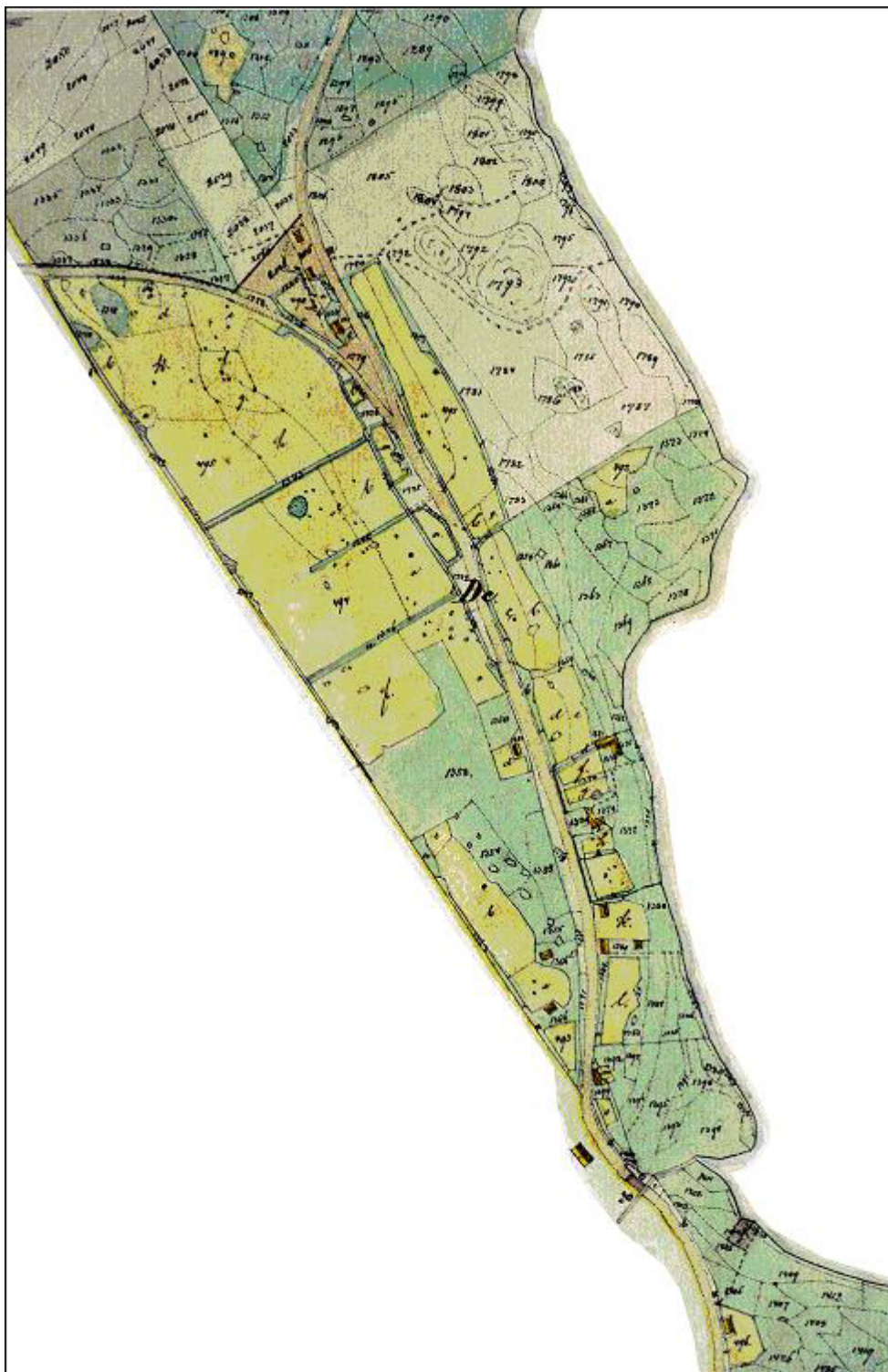
Figur 12. Utsnitt ur karta över tvistig rågång mellan Ekesås och Tofta från år 1726. Skannad av lantmäteriet.

Figur 13. Utsnitt ur 1734 års karta över Ekesås, utvisande torpet Sandsbro. Skannad av lantmäteriet.

Figur 14. Utsnitt ur 1758 års karta över den tvistiga rågången mellan Ekesås och Tofta. Skannad av lantmäteriet.

Figur 15. Utsnitt ur laga skifteskartan över Tofta som upprättades åren 1858-60. I bilden framträder torp och övrig småbebyggelse på näset vid Sandsbro. Foto: Pär Connellid.

Ekesåstorpet förfogade år 1734 över ungefär ett och ett halvt tunnland åker, till största delen bestående av ”ensädes mulljord, något rör och stenig”. Huvuddelen av åkermarken är belägen väster om banvallen som idag löper genom området. Åkrarna ligger i en relativt stor lycka som består av lövskogsbevuxen hårdvallsäng, d.v.s. slättermark belägen på torr mark (siffran 38 på kartan). Kring bäcken i söder är marken fuktigare (siffran 39); en mindre yta (*en Watten Floe*) är här uppenbarligen så pass vattensjuk att den betraktas som värdelös. Sammantaget sägs ängsmarken kunna föda ”7 eller 8 fäkrettur, 1 häst och några får”. Under rubriken Fiskevatten längre upp i beskrivningen får vi reda på att ett, om än blygsamt, fiske bedrivs i vattnen utanför torpet:

...wid torpet Sandsbro utj Hellia Siön som är belägen 1/2 mihl härifrån [från Ekesås] befinnes wara 14 notewarp hwarutj om höstetijden kan fångas någon Sijk...

År 1758 redovisas för första gången läget för de enskilda byggnaderna till torpen (figur 14). Karteringen utfördes som ett led i verkställigheten av tingsrättens beslut om var rågången mellan Ekesås och Tofta skulle gå. Som framgår av kartbilden (figur 14) fanns vid denna tidpunkt bebyggelse även ett stycke söder om vägkorsningen. Sandsbrotorpet sägs ligga på ungefär samma plats i beskrivningen till den ca 40 år yngre storskifteskartan över Tofta, vilket tyder på att denna redan vid mitten av 1700-talet har delats upp på flera enheter. 1758 års karta visar också att marken kring vägkorsningen fortfarande är obebyggd och fungerar som utmark.

Bebyggelseökningen i området kommer tydligt till uttryck på den avslutande kartan som ska beskrivas här, nämligen laga skifteskartan över Tofta från åren 1858-60 (figur 15). Ett stort antal byggnader har där tillkommit, både närmast bron i söder och i ”kilen” vid vägkorsningen. Exakt vad det rör sig om för typ av bebyggelse är svårt att avgöra på basis av den renoverade kartans beskrivning, vilken kontrollerats här, men det torde ju naturligtvis i första hand vara ytterligare torp eller liknande mindre enheter. Bebyggelsen vid vägkorsningen verkar delvis kunna utgöras av en smedja eftersom åkermarken omedelbart väster därom kallas *Smedlyckan*. Namnet *Smedsbacken* har ju förekommit här i sen tid. Marken inne i ”kilen” utnyttjas enligt text direkt i kartbilden som grustäkt.

Den största skillnaden jämfört med situationen under 1700-talet består annars i att åkermarken expanderat avsevärt i området. Merparten av denna återfinns i den s.k. *Tvistepplanen* väster om landsvägen och Stojbyvägen. Namnet ifråga kommer sig givetvis av att området under lång tid legat inom den yta som Tofta och Ekesås tvistat om rättigheterna till. Laga skifteskartan redovisar en hel del mindre rösen, block och andra impediment på odlingsytorna. Ett av rösena, beläget mellan fastighetsgränsen i väster och landsvägen, är större och mycket runt i formen. Det kan inte uteslutas att det här skulle kunna röra sig om en förhistorisk grav, och lokalen är registrerad i FMR under nummer RAÄ 201, Gårdsby sn. En del åkermark har också tagits upp längs landsvägens högra sida, ytor som odlats ända in i sen tid. Området öster om vägkorsningen, där nuvarande Vik ligger, användes vid 1800-talets mitt fortfarande som utmark.

Avslutande diskussion

Presentationen ovan av några äldre lantmäterikartor från Gårdsby socken har syftat till att ge en landskaphistorisk bakgrund till de arkeologiska insatser som utförts i samband med anläggandet av en trafikplats strax norr om Sandsbro utanför Växjö. Med hänsyn

till den begränsade tid som stått till förfogande inriktades arbetet på att försöka beskriva landskapets innehåll och utseende under 1700-talet, d.v.s. något före den agrara revolutionen.

Några konsekventa, s.k. retrogressiva (tillbakablickande) analyser genomfördes inte, men genomgången berörde likväl i flera fall företeelser som hänger samman med landskapliga förändringar i ett längre tidsperspektiv. Som särskilt intressanta härvidlag framstår indikationerna på övergiven bebyggelse på flera platser.

Lantmäterikartorna indikerar försvunnen bebyggelse i två områden på näset. På 1734 års karta över Ekesås finns ett par namn innehållande orden *stufwa* ('stuga') som pekar mot att bebyggelse tidigare kan ha funnits på udden som skjuter ut i Helgasjön ett stycke sydväst om Skirsjön. Eventuellt kan även namnen *Bålbros mässe* strax norr om väggkorsningen på 1726 års karta och *Bohlbrohult* på storskifteskartan över Toftas utmark från år 1796 signalera ett äldre bebyggelseområde någonstans i området kring väggkorsningen. Intressant i dessa sammanhang är naturligtvis att det rör sig om områden ute på själva näset som ju av flera skäl bör betraktas som en speciell miljö. Det skulle här alltså mycket väl kunna röra sig om en eller ett par f.d. storgårdar av något slag. Det vore onekligen lockande att genomföra en fältinventering i dessa områden med dessa tankar i bakhuvudet.

Tecken på övergivna gårdslägen framkom också i Tofta, närmare bestämt i det äldre, centralt belägna bebyggelseområdet. Det mesta tyder på att Torpagården, som redan på 1700-talet återfinns i sitt nuvarande läge i nordligaste delen av inägorna, tidigare legat bland övriga gårdar närmare sjön i söder. Flyttningen kan här misstänkas ha ägt rum någon gång under perioden senmedeltid eller 1500-tal och hänger förmodligen samman med den alltmer ökade betydelsen som djurhållningen fick under denna period. En tilltagande hemmansklyvning innebar sannolikt att man blev trångbodda, samtidigt som trycket på de mest närbelägna utmarkerna öster om sjön ökade. En lösning på problemen var att flytta mot utmarksgränsen i norr, varvid bl.a. närheten till betesmarkerna i både norr och väster om sjön ökade.

Redan en översiktlig analys av kartmaterialet, som det här varit fråga om, ger således vid handen att landskapsutvecklingen i området kan ha varit dynamisk. Spännande teman i eventuella framtida, fortsatta analyser av bebyggelse- och odlingsutvecklingen i området är givetvis ägande- och maktförhållandena, avspeglade i det världsliga och kyrkliga frälsets strävanden att kontrollera mark och människor. Intressant i detta sammanhang är också kopplingen till de fossila odlingslandskap som finns bevarade på ett flertal platser i området strax söder om Skirsjön. Det rör sig här enligt fornminnesregistret om röjningsröseområden, vilka i enlighet med resultaten från de nyligen genomförda undersökningarna längs väg 897 (se Lagerås 2002), i flera fall mycket väl kan avspegla medeltida odlingsaktiviteter. Ett större område med fossila åkrar i form av röjningsrösen (RAÄ 202:1) finns exempelvis nära den ovannämnda *Stufwe Udden*.

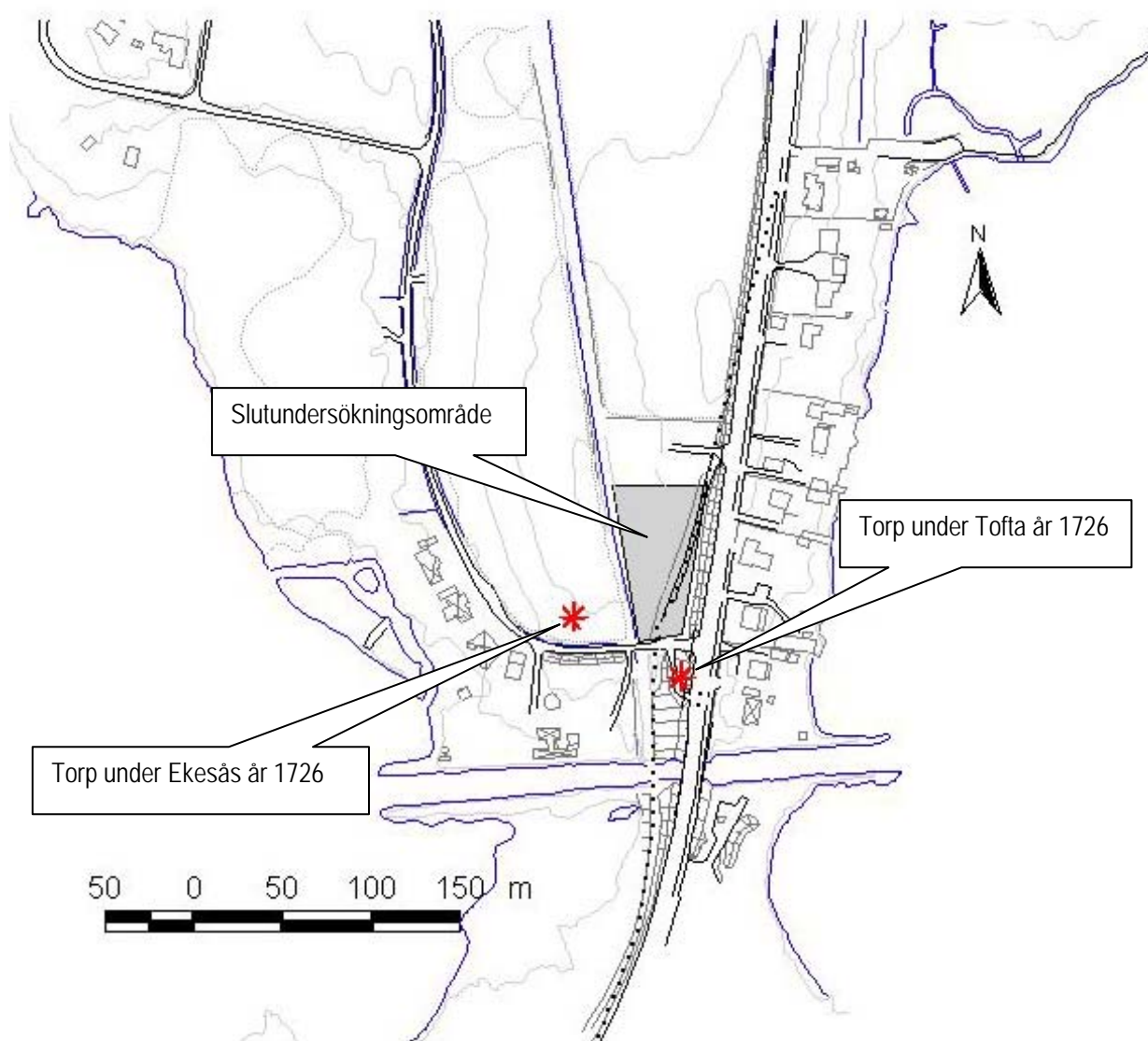
Ytterligare ett intressant tema för fortsatta landskapshistoriska studier i området är förekomsten av s.k. bandparcellerad åkermark i de äldre kartorna. De långsmala tegarna, som bl.a. kan spåras i både Ekesås och Toftas åkermark på de äldsta kartorna (jfr figur 6 och 8 ovan), torde ha ett ursprung i mycket gamla markindelningar och tidigare ha präglat stora delar av åkermarken. De uppträder i fossil form över nästan hela södra Sverige och har hittills givit lite olikartade dateringar. I de flesta fallen kan de dock sägas avspegla en sofistikerad markplanering under yngre järnålder och tidig medeltid (se bl.a. Connelid 1999). Ett par större lokaler med sådant innehåll, vilka f.ö. hör till landets kanske finaste, finns vid Sävsjö i Lenhovda socken och Granhult

(Granhult sn), belägna ett par mil nordost om det här aktuella området. Dessa undersöktes inom ramen för fornminnesinventeringarna redan i slutet av 1970-talet och tyngdpunkten i dateringarna av själva parcellsystemen hamnade där i yngre järnålder (Klang 1980). Den bandparcellerade åkermarken hör utan tvivel till ett av de mer spännande forskningsfälten och måste definitivt uppmärksammas om man vill förstå vad som skett i landskapet under exempelvis medeltid.

Fältkontroll av undersökningsområdet

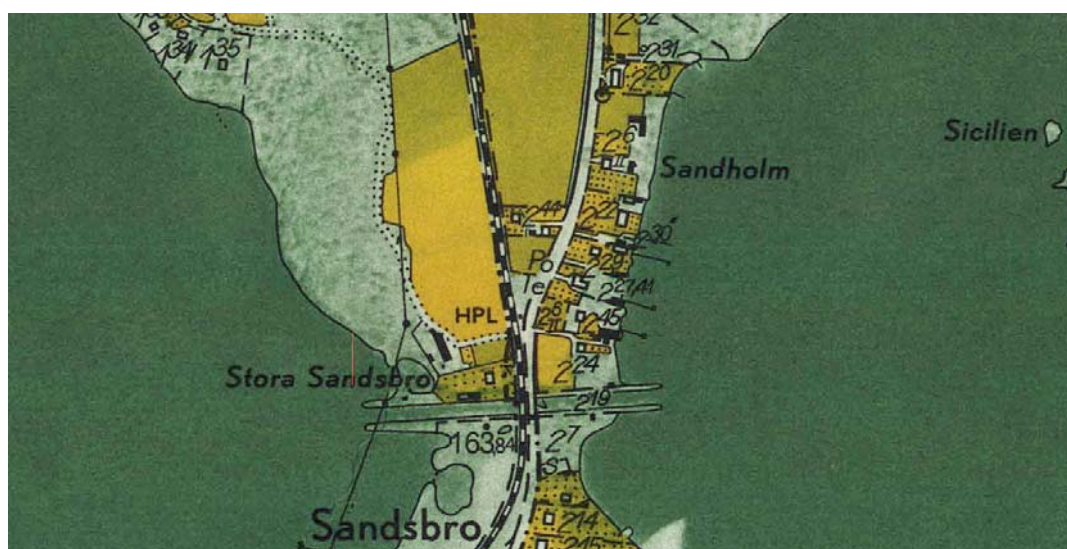
Denna analys har bl.a. redovisat den landskapshistoriska bakgrunden för två torp vid Sandsbro. Etableringen av torpen avslöjas inte av de historiska kartorna. Det är möjligt att de kan ha etablerats redan under medeltiden.

Figur 16. 1726 års torp på underlag av skikt ur digital kommunkarta 5E SÖ.
Skala 1:4 000.

Torpens ursprungliga läge har kunnat fastställas med viss noggrannhet (figur 16). Torpet under Ekesås låg väster om det aktuella undersökningsområdet och förefaller vara helt bortodlat. Torpet under Tofta, här benämnt Sandsbro-torpet, låg söder om undersökningsområdet och öster om den dåvarande landsvägen som ännu syns både på kartor och i terrängen (här markerad med en prickad linje) (figur 16). Praktiskt taget alla spår efter Sandsbro-torpet försvann i och med att järnvägen anlades och landsvägen rätades.

Smålands museums förundersökning år 2002 omfattade ett sökschakt (S50108) nära Sandsbro-torpets troliga läge. Schaktningen visade att materialet var omrört och utfyllt intill 1,5 m djup. Den enda kvarvarande ytan tillhörig Sandsbro- eller Ekesås-torpet, förefaller vara den nu skogbeväxta f.d. ”gräasfälla” på 1726 års karta, norr om Sandsbro-torpet och söder om den avhysta tomten som avgränsar undersökningsområdet i norr. Idag utgörs den delen av lövskogsbeväxt skogsmark, angränsande i norr till en äldre odlingsyta. Denna åker var brukad ännu vid ekonomiska kartans utgivning år 1950 (figur 17).

Figur 17. Utsnitt ur ekonomiska kartan 5E 2i SV (1950) (ej i skala).

Konklusion

En undersökningsplan skriver man vid den tidpunkt i projektet då man vet minst om det blivande undersökningsområdet eller -objektet. I det aktuella fallet har vi trots det med ett undantag kunnat fullfölja undersökningsplanens intentioner. Vi har inte som planerat kunnat genomföra en gemensam fältkontroll av undersökningsområdet. Arkeologiceentrum har därför ensamt svarat för fältkontrollen.

Någon egen kontroll av fyndmaterialet från förundersökningen av undersökningsområdet gjorde vi inte. Vi menade att fynden ligger väl samlade inom och efter torpets användningstid, och har därför inte ansett att det gått att motivera kostnaderna för en ny kontroll av fynden. Det finns emellertid marginaler vid tolkningen av fynd, precis som vid tolkningen av anläggningar. Resultaten är till stor del beroende av betraktaren. Det är därför ett osäkerhetsmoment, att inte ha gjort någon egen genomgång av fynd-

materialet. Hade det handlat om äldre fynd skulle vi inte ha nöjt oss med de tidigare bestämningarna.

Historiska kartdata kontrolleras regelmässigt vid arkeologiska utredningar och förundersökningar. Ambitionen är ofta endast att finna uppgifter som kan tyda på att det funnits fornlämningar på platsen. Det innebär att stora mängder data inte uppmärksammas. I ett område som Sandsbro, med kraftig sentida exploatering, är de historiska kartorna den bästa källan till förståelse av de spår som bevarats från äldre tidsperioder.

Slutundersökningens syfte var att kontrollera överensstämmelsen mellan de historiska kartornas information och de kvarvarande spåren i terrängen i syfte att fastställa torpens ursprungliga läge, struktur och markanvändning. Därutöver ville vi presentera en översiktlig landskapshistorisk analys av närområdet, baserad på historiska kartor. Vi har kunnat lokalisera den troliga platsen för torpbyggnaderna i terrängen, avgöra graden av bevarande och presentera landskapets historia såsom den framträder i det historiska kartmaterialet. Målen för denna slutundersökning är därför uppnådda.

Referenser

Litteratur

Angelstam, P., *et al.*, 1997. *Marken i skogslandskapet*. (Skogsstyrelsen.) Jönköping.

Connelid, P., 1999. Halländskt odlingslandskap under tusen år i historisk-geografisk belysning. I *Från Absalon till Järnmölle och Galtabäck – länkar i halländsk medeltid* (S-O. Olsson, red.) (Rapport från konferensen "Tvååker för 800 år sedan: jordbruk och järn, handel och sjöfart", den 17-19 oktober 1997. CSK, Högskolan i Halmstad.), s. 68-93. Halmstad.

Connelid, P., 2000. *Historisk-geografisk analys av det äldre lantmäterimaterialet längs ny E4 i Småland, sträckan Ljungby-Toftanäs*. (Kula HB, rapport 2000-02-25.) Varberg.

Connelid, P., 2002. Åker, toft och vång - landskapsförändringar i skånsk skogsbygd från vikingatid till cirka 1800. I *Skånska regioner* (A. Carlie, red.) (Riksantikvarieämbetet.), s. 413-467. Lund.

FU se Pettersson & von der Luft 2003.

Högrell, L., 1993. *Arkeologisk utredning vid Sandsbro, Gårdsby socken, Växjö kommun, Kronobergs län*. (Rapport Smålands museum 1/6 1993.) Växjö.

NR 1984 *Naturgeografisk regionindelning av Norden*. (Nordiska ministerrådet.) Stockholm.

Klang, L., 1980. Sävsjö och Granhult i Uppvidinge härad – exempel på fossila odlingslandskap. I *Kronobergsboken 1979-80* (särtryck). Växjö.

Lagerås, P., 2002. Röjningsrösen och den historiska bygden. I *Tidskrift, arkeologi i sydöstra Sverige* 2002/2, s. 167-229.

Larsson, L.-O., 1964. *Det medeltida Varend*. (Bibliotheca Historica Lundensis XII.) Lund.

Larsson, L.-O., 1980. *Kartläggningen av Kronobergs län*. Växjö.

Larsson, L.-O., 1989. Skogstillgång, skogsprodukter och sågar i Kronobergs län. I *Skogen och smålänningen* (Historiska föreningens i Kronobergs län skriftserie 6.) Växjö.

Pettersson, S., & M. von der Luft, 2003. *Arkeologisk förundersökning. Sandsbro, Gårdsby RAÄ 40, Gårdsby socken, Tofta 8:1, Växjö kommun, Kronobergs län*. (Smålands museum, rapport 2003:27). Växjö.

Welinder, S., 1992a. *Människor och artefaktmönster*. (Occasional papers in archaeology 5.) Uppsala.

Welinder, S., 1992b. *Människor och landskap*. (Aun 15.) Uppsala.

Welinder, S., 1993. *Miljö, kultur och kulturmiljö*. Stockholm.

Wennstedt Edvinger, B., 2003. *Sandsbro, Gårdsby sn, Småland: rapport över en arkeologisk undersökning år 2003*. (Jämtarkeologi 11.) Brunflo.

Vogel, R., 1993. Arkeologisk utredning vid Sandsbro, Gårdsby socken, Växjö kommun, Kronobergs län. (Rapport Smålands museum 5/3 1993.) Växjö.

Historiska kartor

Storskaliga kartor i Lantmäteriverkets forskningsarkiv som använts:

Akt nr	Gård/by	Typ	År	Lantmätare
F.21-4:1	Ekesås	Gavm	1704	Peter Hamnel
F.21-4:2	Ekesås/Tofta	Gavm	1726	Anders Ulfström
F.21-4:4	Ekesås	Gavm	1734	Peter Duker
F.21-4:5	Ekesås/Tofta	Gavm	1758	Peter Björkman
F.21-16:2	Tofta	SS på inägor	1767-68	Lars Elmqvist
F.21-16:2	Tofta	SS på utmark	1793-96	Alex. Eklundh
F.21-16:3	Tofta	Laga skifte	1858-60	Karl Åberg

Gavm = Geometrisk avmätning, SS = Storskifte

Allmänna kartor

Ekonomisk karta, bladet 5E 2i Sandsbro. 1950. (Lantmäteriverket.) Gävle.

Fastighetskarta 5E 2i Sandsbro. 2003. (Lantmäteriverket.) Gävle.

Generalstabskartan, bladet Växjö. 1873. (Lantmäteriverket.) Gävle.

Jordartskarta 5E SÖ. Digital version. (SGU.) Uppsala.

Terrängkarta 5E SÖ. Digital version. 2003. (Lantmäteriverket.) Gävle.

Övrigt otryckt material

431-970-01 Länsstyrelsen i Kronobergs län, dnr 431-970-01. Beslut 2003-09-12. Tillstånd enligt Kulturminneslagen att anlägga väg inom stenåldersboplats påträffad i samband med förundersökning i Sandsbro, Tofta 8:1, Gårdsby sn, Växjö kommun.

FMR riksantikvarieämbetets fornminnesregister över Kronobergs län, Stockholm.

Undersökningsplan 2003-08-14. Arkeologcentrum P03-09G. Kostnadsberäkning och undersökningsplan. Särskild arkeologisk undersökning. Sandsbro, Gårdsby sn, Småland.

Internet

FMIS riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem www.fmis.raa.se/fmis/ 2004-05-03.

Bilaga 1. Administrativa uppgifter

Uppdrag

Arkeologisk slutundersökning av torplämning, Gårdsby sn, Småland, länsstyrelsens i Kronobergs län dnr 431-970-01

Belägenhet

Län: Kronobergs län
Landskap: Småland
Kommun: Växjö kn
Socken: Gårdsby sn
Fastighet: Tofta 8:1
Ek. kartblad: 5E 2i Sandsbro

Beställare

Vägverket Region Sydöst, Jönköping

Utförare

Arkeologacentrum AB, Box 1, 834 21 Brunflo
Projektgrupp: Kjell Edvinger, Britta Wennstedt Edvinger (projektledare)
Underkonsulter: Anders Gustafsson, Gustafssons Arkeologi, Orust,
Pär Connelid, KULA HB, Varberg

Utförarens projektnummer

P 03:09 G

Projektid

Fältarbete 2003-10-14
fältarbetstid 1/2 dv

Undersökningsområde

SV koordinat: N 6310580 Ö 1442350 (uo:s SV hörn)
Extensivt uo: 3 500 m²

Koordinatsystem

RT90 2,5 gon V, RH70

Fynd

Inga fynd har tillvaratagits.

Arkivmaterial

Inget arkivmaterial har producerats.

GIS

ArcGIS 8.3

Fotografier

Digitala färgfotografier enligt fotoförteckningen i bilaga 2 förvaras på CDR vid

Arkeologikum, von Essens väg 19, Brunflo. Samtliga fotografier är återgivna i svart-vitt i denna rapport (bilaga 2).

Bilaga 2. Foto

Fotoförteckning

<i>nr</i>	<i>ID</i> <i>P03:09G</i>	<i>motiv</i>	<i>riktning</i>	<i>fotograf</i>	<i>datum</i>
1	0232	Översikt: undersökningsområdet	fr NV	Kjell Edvinger	2003-10-14
2	0233	Översikt: undersökningsområdet	fr NÖ	Kjell Edvinger	2003-10-14
3	0234	Översikt: undersökningsområdet	fr S	Kjell Edvinger	2003-10-14
4	0235	Översikt: undersökningsområdet	fr SV	Kjell Edvinger	2003-10-14
5	0236	Översikt: undersökningsområdet	fr NNV	Kjell Edvinger	2003-10-14

P03:09G0232

P03:09G0233

P03:09G0234

P03:09G0235

P03:09G0236

Bilaga 3. Uppgifter för FMIS

Torp A

Lämningstyp: Lägenhetsbebyggelse, Egenskapstyp: Typ, Egenskapsvärde: Torp; Antal: 1

Torplämning, uppgift om, Enligt en geometrisk avmätning år 1726 skall på angiven plats ha funnits ett torp. På angiven plats är djupplöjd, brukad åker.

Terräng: Flack moränmark. Åkermark.

Kartreferens: 5E 2i SV

Koordinater: 6310593 1442294

H ö h: 165 m

Trakt: Ekesås

Skadestatus: Förstörd (borttagen)

Undersökningsstatus: Ej undersökt

Läge: Uppgift om

Noggrannhet läge/utbredning: Osäker position

Kartunderlag: Annat, skala 1:10 000

Antikvarisk bedömning: Förstörd (borttagen)

Kommentar: Läge enligt geometrisk avmätning från år 1726. Smålands museum har vid sökschaktning påträffat en härd, RAÄ Gårdsby 42:1, 10 m NNV om angiven plats. Torpet bedöms som förstört p.g.a. läget i plöjd åker.

Referenser: Connelid, P. & B. Wennstedt Edvinger, 2004. Sandsbro, Gårdsby sn, Småland: landskapshistorisk analys. (Jämtarkeologi 12.) Brunflo; Geometrisk avmätning, LMV Gävle, Småland, Gårdsby sn, Ekesås/Tofta F.21-4:2, år 1726; Högrell, L., 1993. *Arkeologisk utredning vid Sandsbro, Gårdsby socken, Växjö kommun, Kronobergs län*. (Rapport Smålands museum 1/6 1993.) Växjö; Pettersson, S., & M. von der Luft, 2003. *Arkeologisk förundersökning. Sandsbro, Gårdsby RAÄ 40, Gårdsby socken, Tofta 8:1, Växjö kommun, Kronobergs län*. (Smålands museum, rapport 2003:27). Växjö; Vogel, R., 1993. *Arkeologisk utredning vid Sandsbro, Gårdsby socken, Växjö kommun, Kronobergs län*. (Rapport Smålands museum 5/3 1993.) Växjö.

Torp B

Lämningstyp: Lägenhetsbebyggelse, Egenskapstyp: Typ, Egenskapsvärde: Torp; Antal: 1

Torplämning, uppgift om, Enligt en geometrisk avmätning år 1726 skall på angiven plats ha funnits ett torp. På angiven plats är omfattande sentida markgrepp i samband med anläggande av järnväg och väg.

Terräng: Flack moränmark. Anläggningsområde för järnväg och väg.

Kartreferens: 5E 2i SV

Koordinater: 6310559 1442355

H ö h: 165 m

Trakt: Tofta

Skadestatus: Förstörd (borttagen)

Undersökningsstatus: Ej undersökt

Läge: Ursprungligt läge

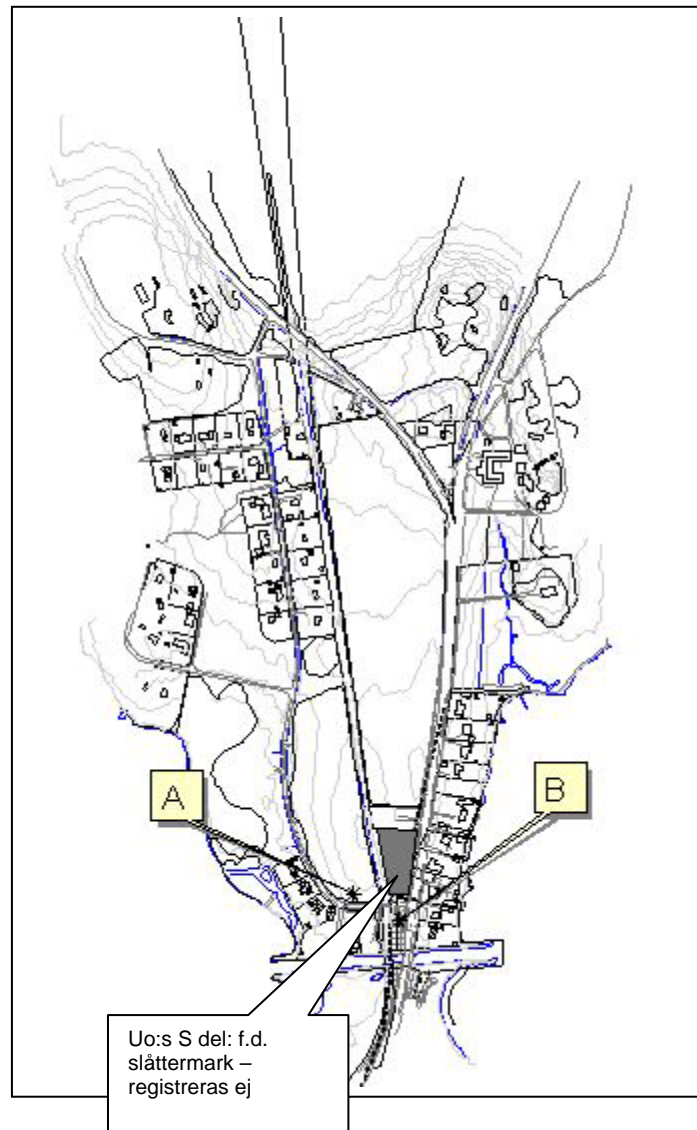
Noggrannhet läge/utbredning: Osäker position

Kartunderlag: Annat, skala 1:10 000

Antikvarisk bedömning: Förstörd (borttagen)

Kommentar: Läge enligt geometrisk avmätning från år 1726. Bedöms som förstörd p.g.a. läget vid väg. Vid sökschaktning har Smålands museum konstaterat att markgreppen omedelbart V om torpet sträcker sig till 1,5 m dj. Torpet är därför sannolikt fullständigt borttaget.

Referenser: Connelid, P. & B. Wennstedt Edvinger, 2004. Sandsbro, Gårdsby sn, Småland: landskapshistorisk analys. (Jämtarkeologi 12.) Brunflo; Geometrisk avmätning, LMV Gävle, Småland, Gårdsby sn, Ekesås/Tofta F.21-4:2, år 1726; Högrell, L., 1993. *Arkeologisk utredning vid Sandsbro, Gårdsby socken, Växjö kommun, Kronobergs län*. (Rapport Smålands museum 1/6 1993.) Växjö; Pettersson, S., & M. von der Luft, 2003. *Arkeologisk förundersökning. Sandsbro, Gårdsby RAÄ 40, Gårdsby socken, Tofta 8:1, Växjö kommun, Kronobergs län*. (Smålands museum, rapport 2003:27). Växjö; Vogel, R., 1993. *Arkeologisk utredning vid Sandsbro, Gårdsby socken, Växjö kommun, Kronobergs län*. (Rapport Smålands museum 5/3 1993.) Växjö.

Underlag: utsnitt ur digital kommunkarta. Skala 1:10 000.

Skrifter utgivna av
Arkeologiceentrum AB

Kåtatomber vid Grövlan i nordvästra Dalarna
Rapport från en arkeologisk undersökning år 2000
JÄMTARKEOLOGI 1
2001

Ytteroldens blygruva
Specialinventering av en gruvmiljö från 1800-talet
JÄMTARKEOLOGI 2
2001

Skog & historia i Östersunds kn, Jämtlands län
Granskning i fält av kulturhistoriska lämningar år 2001
JÄMTARKEOLOGI 3
2001

Hällristningsområdet vid Gärdeforsen,
Offerdals sn, Jämtlands län
JÄMTARKEOLOGI 4
2002

Vindkraftverk på Sjisjka, Gällivare sn, Lappland
Arkeologisk utredning år 2002
JÄMTARKEOLOGI 5
2002

Skog & historia i Krokoms och Strömsunds knr, Jämtlands län
Granskning i fält av kulturhistoriska lämningar år 2002
JÄMTARKEOLOGI 6
2002

Skogsudden, Växjö kn, Kronobergs län
Kulturhistoriskt planeringsunderlag
JÄMTARKEOLOGI 7
2003

Fossil åker med röjningsrösen
Fornlämning 42, Tannäkers sn, Småland
Arkeologisk förundersökning
JÄMTARKEOLOGI 8
2003

Skog & historia i Västra Götaland
Utbildning och granskning år 2003
JÄMTARKEOLOGI 9
2003

Vattlång – Harmånger
Arkeologisk utredning för väg 760
JÄMTARKEOLOGI 10
2003

Sandsbro, Gårdsby sn, Småland
Rapport över en arkeologisk undersökning år 2003
JÄMTARKEOLOGI 11
2003

Sandsbro, Gårdsby sn, Småland
Landskapshistorisk analys
JÄMTARKEOLOGI 12
2004

ISSN 1650-7460
ISBN 91-89640-11-X